

Közösségfejlesztés - Módszertani segédlet a községi egészségtervek készítéséhez

Tartalom

Bevezetés

I. Kiindulások a közösségfejlesztés megértéséhez

1. Első kiindulás: az eszmék és értékek világa - közösség és fejlődés
 - A közösség mint lokális fogalom
 - Lokálitás, szomszédság
 - A közösségfejlesztés fejlődés-konceptiója
2. Második kiindulás: civil társadalom - társadalmi mozgalmak, reformok
 - A modern közösségiség
 - A modernizáció és a demokrácia
 - Az állampolgár és a civil társadalom
3. Harmadik kiindulás: szakmatörténeti megközelítés
 - Az angol történet
 - Az amerikai történet
 - A magyar történet

II. Közösségfejlesztési alapelvek

III. Lépésjavaslatok

A közösségfejlesztési folyamat és a fejlesztői szerepek

IV. Munkamódok és módszerek

A cselekvők táguló köre

- A központi mag
- A szélesebb kör

A módszerek helyes megválasztásának „művészete”

1. A közösségek feltárása

A közösség erőforrásainak elemzése

SWOT-analízis

2. A helyi lakosság és szervezeteinek aktivizálása

Helyi önszervező-köri mozgalmak

- Tankatalógus
- A svéd tanulókör
- A párbeszéd körök
- Szívesség szolgálatok, önkéntes szolgálatok

A „Jövőműhely” módszere

Az interjú

Nyilvános közösségi beszélgetések

A közösségi felmérés

- A leggyakrabban érintett helyi témák
- A kérdőív megalkotása

A véglegesített kérdőív szétosztása és összeszedése

A fogadtatás

A közösségi folyamat dinamikája

A nyilvánosság folyamatos szervezése

A kérdőívek értékelése

A cselekvési terv

Képessé tétel, képzések

Partnerség építése

Új civil szerveződések megalakulása

Közösségi tanácsok

Koordináció

Felhasznált irodalom

Javasolt irodalom

Tanultatok-e a számokat?

*Bizony számok az emberek is,
Mintha sok 1-es volna az irkában.
Hanem ezek maguk számolódnak
és csudálkozik módfelett az irka,
hogy mindegyik csak magára gondol,
különb akar lenni a többinél
s oktanul külön hatványozódik,
pedig csinálhatja a végtelenségig,
az 1 ilyformán mind 1 marad
és nem szoroz az 1 és nem is oszt.*

*Vegyetek erőt magatokon
és legelőször is
a legegyszerűbb dologhoz lássatok –
adódjatok össze,
hogy roppant módon felnövekedvén,
az istent is, aki végtelenség*

valahogyan megközelítések.

József Attila: A számokról

Bevezetés

Az a tevékenység, amelyet ma közösségfejlesztés névvel illetünk, a haladásért folytatott évszázados társadalmi küzdelmekben és egy mintegy száz évvel ezelőtt kialakult humán segítő szakma történetében keresheti gyökereit.

1. Induljunk ki magából a szóösszetételből, s közelítsünk az *eszmék és értékek* felől! A „community development” (közösségfejlesztés) kifejezés valami fontosnak – közösség – a gyengülését vagy éppen elvesztését sugallja, s azt, hogy ezt fejleszteni szükséges, mert ez fontos érték. Am a „community development” fordítható nem csak *közösségfejlesztés* nek, hanem *közösségi fejlesztés* nek is. Mindkét változatban egy pozitív értéktartalom nyilvánul meg, a másodikban egyenesen optimista módon, mert úgy értelmezhető, hogy a közösség képes fejleszteni önmagát. S ez felveti nem csak a *közösség*, de a *fejlesztés* értelmezésének szükségességét is.

A közösség értéke és a fejlődés fogalma a közösségfejlesztés két tartóoszlopa. A közösségfejlesztés tartalmának megközelítése egyfelől tehát a *közösség* és a *fejlesztés* fogalmak tisztázásával, számunkra való értelmezésével lehetséges. Meg kell jegyeznünk, hogy más fogalmak történetiségének, tartalmuk változásának körüljárása is indokolt lenne, hiszen a közösségfejlesztésben mindazok az ideálok és értékek kifejeződnek, amelyek az éppen aktuális társadalmi környezetben megjelennek. „Humanitáriánus szempontból a közösségfejlesztés úgy tekinthető, mint a közösség, a kölcsönös segítségnyújtás, a társadalmi támogatás keresése, az ember felszabadítása egy elidegenedett, elnyomó, versengő és individualista társadalomban.” (Campfens, 1997)

2. Ha továbbá a közösségfejlesztést *társadalmi reformkoncepcióként* értelmezzük, amely a jobb és igazságosabb társadalomért folytatott küzdelem mozgató rugója, s amelyet önkéntesek és szakemberek egyaránt képviselhetnek, együtt és külön, de mindenképp cselekvően, akkor a közösségfejlesztés története a modern kor társadalmi haladásért folytatott küzdelmeibe ágyazódik, s vizsgálata elválaszthatatlan a demokratikus, a polgári, politikai és szociális jogokat biztosító társadalom kialakulásáért folytatott küzdelmek vizsgálatától.

„Az ipari kapitalista társadalom fejlődése az állampolgárisággal, demokráciával és a civil társadalom jogaival kapcsolatban folytatott csatározásokkal járt együtt. Ezek a felkelések, utcai tüntetések és kampányok gyakran váltak meghatározó társadalmi mozgalmakká.” (Grayson, 2000)

A választójogokért, a munkáért és megfelelő bérért folytatott tüntetések, sztrájkok, szakszervezeti megmozdulások, a munkanélküliek harcai a munkához való jogért, a kisebbségek jogaiért, a nők egyenjogúságért, a környezetünk védelméért folytatott küzdelmek mind-mind a civil társadalomban létrejött közösségi és társadalmi megmozdulások és mozgalmak, amelyek társadalmi változásokat érnek el a bármiféle természetű (politikai-, gazdasági- és tudáshatalommal) és szintű (országos, helyi) hatalommal szemben. A progresszív intellektuális hagyományok, a civil társadalom fejlődésének vizsgálata tehát éppoly jogosult a közösségfejlesztés tartalmának meghatározásához, mint alapvető értékeinek, eszméinek, koncepcióinak vizsgálata.

3. Ha *új segítő szakmaként* definiáljuk a közösségfejlesztést, akkor elsősorban szakmatörténetet kell vizsgálnunk, vagyis azt, hogy hogyan alakult ki a közösségi beavatkozás szakszerű módja és szervezett rendszere? Természetesen ez a megközelítés sem választható le teljesen sem az eszmék-értékek, sem a civil társadalmi hagyományok és mozgalmak világáról, hiszen a szakmai beavatkozás éppen ezekkel kölcsönhatásban alakult ki, s arra épült, hogy az adott (helyi) társadalom kezdeményező- és cselekvőképessége milyen mértékű, ill. mennyiben szorult szakmai támogatásra?

I. Kiindulások a közösségfejlesztés megértéséhez

1. Első kiindulás: az eszmék és értékek világa - közösség és fejlődés

A *közösségfejlesztés* szóösszetétel értelmezését, számunkra valóvá tételét tehát nem kerülhetjük el. A *közösség* fogalmára különböző jelentésváltozatok rakódtak a történelem során, s épp a közelmúltunk bővelkedett olyan példakkal, melyben a közösségiség magasra emelt, ideologikus mércéjét meg sem közelítette a társadalmi gyakorlat, következésképp a közösségideál elvont, eszményi maradt. A *fejlesztés* szótól való ódzkodás is negatív történelmi tapasztalataink eredménye, hiszen átéltük, miként akarnak „új típusú embert” kifejleszteni, kinevelni. Mindezek a történelmi tapasztalatok önmagukban is szükségessé tennék e fogalmak leporolását, újraértelmezését, érvényességük körük kiterjesztését. Ezt a szükségszerűséget teszik aktuálissá újonnan szerzett történelmi tapasztalataink, amelyek merőben új társadalmi értékmezőt vonnak e két fogalom köré. S szükséges végül e fogalmak elemzése, mert – mint mondtuk -, ezek a közösségfejlesztés alapfogalmai, pillérei, s amelyben a közösség leggyakrabban úgy fogalmazódik meg, mint hiány, mint ami nincs, de kívánatos lenne, hogy legyen, sőt: előhívható, fejleszthető.

A „közösség” és a „fejlődés” fogalmak részletesebb vizsgálatára e fűzet terjedelmi keretei között nincs lehetőségünk, de nincs is rá szükség, mert azt már másutt megtettük (ld. Varga-Vercseg: *Közösségfejlesztés* c. könyvében a vonatkozó fejezeteket!) E munkának most csak e tanulmány összefüggéseit segítő részeit emeljük ki!

A közösség mint lokális fogalom

A közösség fogalmát a közösségfejlesztés nem csoportelméleti és nem ideologikus értelemben használja. *Mi lokálitásban gyökerezően és funkcionálisan értelmezzük a közösséget.* Ez azt jelenti, hogy a közösségiség szempontjából is ideáltipikus görög poliszközösségében a közösség szó egyaránt jelentette az emberek összetartozását és együttműködését (katonai és politikai téren is) és a helyhez kötöttséget is. A magyar közösség szó alakváltozata a *község* szó, csakúgy, mint az angolban, ahol a közösség szó jelölheti a települést és az embercsoportot is - community, local community ill. community group. A német nyelvben is megtalálható ez a kettősség, mint ahogyan azt a közösségelmélet legnagyobbja, Ferdinand Tönnies kifejti (1884), a Gemeinde és a Gemeinschaft szavakban is megtalálható ez a bizonyos helyhez kötöttség. A Gemeinde szó máig megőrizte eredeti értelmét és idiomatikusan úgy fordíthatjuk: neighbourhood = szomszédság. Úgy gondoljuk tehát, hogy a közösség egy lokális fogalom is.

Elfogadva Roland L. Warren amerikai szociológus funkcionális elméletét (1957), úgy gondoljuk, hogy közösség az a társadalmi alakzat, amely az alábbi öt funkciónak felel meg:

1. A szocializáció, melyen keresztül a közösség bizonyos értékeket olt tagjaiba;
2. A gazdasági boldogulás funkciója – a közösség megélhetési lehetőséget biztosít tagjainak;
3. Társadalmi részvétel, teljesítve a társadalmi és társadalmi élet iránti általános igényt;
4. Társadalmi kontroll, megkövetelve a közösség értékeinek betartását;
5. Kölcsönös támogatás, mely folyamat segítségével a közösség tagjai megvalósítják azokat a feladatokat, amelyek túl nagyok, vagy túl sürgősek ahhoz, hogy egy egyedülálló személy kezelni tudja.

Warren szerint egy tanyabokortól a nagy városokig ez az öt funkció fordul elő számtalan formában, hol formálisan, hol informálisan.

Funkcionális értelmezzük a közösséget azért is, mert úgy gondoljuk, hogy a közösségek a civil társadalom alapintézményei, a demokratizmus gyakorlóterepai, a hatalom alternatívái és végül hiánypótló intézmények, vagyis olyan szolgáltatásokat is megszerveznek, amelyeket az állam vagy nem tud, vagy nem akar megszervezni.

Lokalitás, szomszédság

A *lokális* ról a közösségiség kapcsán már volt szó. Tartja magát az a vélemény, hogy a modern társadalmakban a lokalitás szerepe erősen csökken, mert az idő- és térbeli távolságok ma már könnyen leküzdhetőek a modern kommunikációs- és közlekedési eszközöknek köszönhetően. Eszerint a helybeliségnek a globalizáció korában már nincs olyan nagy szerepe, mint korábban, a zárt társadalmak idején volt. Ezzel szemben komoly elméletek igazolják azt, hogy a lokalitás szerepe nő, egyrészt pontosan a modern kommunikációs eszközök révén, hiszen ma már nem feltétlenül szükséges bejárni a munkahelyre azért, hogy faxolni, telefonálni tudjunk, vagy számítógépes kapcsolatban legyünk másokkal. A munkanélküliséggel, a részmunkaidő növekedésével, az állandóan dráguló utazási költségek miatt egyre több ember él otthon - tehát bizonyos értelemben kialakul egy újkori röghöz kötöttség is, s ez óva inti azokat, akik elhanyagolnák a lokalitás szerepét. (Henderson, Thomas, 1987) Ezt igazolja a területfejlesztésben tapasztalható kistérségi és regionális politika térhódítása is.

A *szomszédságok*, ezt az egyes tájegységeken, pl. Erdélyben még ma is élő, szép kifejezést a kisebb települési összetartozásra, amelyet a városépítészet emelt be szakaszai közé és amellyel azt az igyekezetét jelölte, hogy az átláthatatlan városokat kisebb, otthonosabb egységekre bontsa, tehát a szomszédságok szerepe nagyon fontos, s a hol nincs, ott kialakulásukra nagy szükség lenne, hiszen a társadalmi részvételünkre leginkább a lakóhelyünk ad megfelelő kereteket.

A „szocializmus” centralizált és hierarchizált társadalmi struktúráiban sokáig szó sem lehetett a nyugati városzociológiában olyannyira elterjedt lokalitásról, a helyi (települési) közösségekről vagy legkisebb alegységeiről, a szomszédságokról. A nyolcvanas évek elejei, a helyi társadalommal és helyi hatalommal foglalkozó elméleti és empirikus szociológiai munkáknak, valamint az első, a helyi társadalom egészére kiterjedő, helyi közösségeket fejlesztő kísérleteknek éppen az volt az újdonsága, hogy felfedezték a lokalitást, mégpedig a maga komplexitásában: hatalmi, gazdasági, szellemi-tudati, lelki, történelmi azonosságában és közösségiségében, vagy éppen ezek hiányában, s felfedezték, hogy egy atomjaira szétesett, nem strukturált, nem szervezkedő, nem összefogó (helyi) társadalom védtelen a hatalommal szemben, és általa szinte a végletekig függőségben tartható. Ám az elméleti munka és a korlátozott nagyságrendű kísérleti gyakorlat csakúgy, mint az állampolgári cselekvés lehetőségeinek kitágítása, csak egy demokratikus társadalomban hathatja át az össztársadalmi működést.

A közösségfejlesztés fejlődés-koncepciója:

- Nem hiszünk abban, hogy a gazdasági növekedés meg fogja oldani a helyi közösségek problémáit. Sőt, úgy tapasztaljuk, hogy a gazdasági növekedés nemhogy nem oldja meg az emberiség fő problémáit, hanem még fokozza is a környezeti problémákat, a szegénységet, az emberek egymás elleni kijátszottságát.
- Egyetértünk az angol közgazdással, Ernst F. Schumacher-rel (1966), aki szerint „a fejlődés nem a javakkal kezdődik, hanem az emberekkel, az *emberek tanultságával, szerveztségével és fegyelmeivel*”. E három nélkül minden erőforrás rejtett, kiaknázatlan, pusztán lehetőség marad.”
- A közösségfejlesztés fejlődés-koncepciója érintkezik a *fenntartható fejlődés* fogalmával. A kicsi, a hagyományokhoz, a tapasztalatokhoz kapcsolódó helyi és lehetőleg közösségi megoldásokban hiszünk, amelyekben megjelenik az önszerveződés és az önszervezés, s amelyekhez szükséges a korábbi tudások továbbfejlesztése, a művelődés, a nyitott gondolkodás és a cselekvő életforma.
- Úgy gondoljuk, hogy nekünk a nem állami szintű együttműködésre kell helyezni a hangsúlyt, tehát a pénz és az államilag irányított világot egy nem államilag (együtt)működő világ felé kell közelítenünk. Lehet, hogy ez utópisztikusan hangzik, de ezek a törekvések már ma is létező jelenségek, amelyek megjelentek az emberiség szintjén is, gondoljunk csak a riói környezetvédelmi konferenciára vagy a koppenhágai nonprofit találkozóra. Megkezdődött tehát egy globális összefogás. Nagyon jól tudjuk, hogy ez minden szépsége és reményt adó jellege ellenére is milyen törékeny, mégis, ennek az állami és pénz által szabályozott világnak az állandó megakasztása, a fogaskerekbe mindig valamilyen kis emberi-közösségi szemcse bejuttatása a mi feladatunk.
- Végül és mindezekkel összhangban az emberek mindenfajta kiszolgáltatottságát és függőségeit tartjuk kívánatosnak csökkenteni, származzanak azok gazdasági, politikai vagy tudásbeli különbözőségekből.

A meglévő és újratermelődő igazságtalanságok mérséklésére mi lényegében egy széles értelemben felfogott *közösségi művelődést* állítunk fejlődés-konceptciónk középpontjába, azért, hogy az emberek tudatosabbak legyenek, látókörük szélesedjen, cselekvőképességük növekedjen, mert az atomizált és közönyössé tett tömegek kiszolgáltatottsága és függése az azzal visszaélő, azt kihasználó érdekcsoportoknak kedvez.

2. Második kiindulás: civil társadalom - társadalmi mozgalmak, reformok

A modern közösségiség

Láthattuk, hogy a modern közösségiség egy aktív viszonyt jelent. Közösségeinkbe nem csak beleszületünk, de választhatjuk is őket. A mai közösségiség egy keresett és megtalált, önmagunk által szervezett- és életben tartott közösségiség.

Az önszervező tevékenység a megtartó és szabályozó hagyományos közösségekből a modern tömegtársadalmak bonyolult viszonyrendszerébe jutott embernek adatik meg - lehetőségként. Önmagunk irányítása és szervezése autonómiánk függvénye, s autonómiánk pedig gazdasági-társadalmi fejlettségünké, berendezkedésünké. Az önszerveződés két fő társadalmi feltétele a *modernizáció* - a gazdasági, társadalmi-politikai modernizáció feltételeinek teljesülése esetén alakul ki a személyiség modernizációja - és a *demokratikus társadalmi berendezkedés*. A személyiség modernizációja együtt jár az iskolázottsági szint növekedésével; a tájékozottság, a hírelhárítás szintjének emelkedésével; a fatalizmus és a tehetetlenség érzésének csökkenésével; az emberi autonómia igényének és meglétének erősödésével; a passzivitással szemben a teljesítmény-motiváció erősödésével. Az önszerveződés napjainkban azt jelenti, hogy a vele élni tudó ember tud élni a társadalom adta lehetőségekkel is és szembe tud nézni a rá vonatkozó kihívásokkal.

A modernizáció és a demokrácia

A megvalósult szocializmus – célkitűzéseivel ellentétesen – csak részlegesen biztosította a modern közösségiség feltételeit. A modernizáció megindult a térségben, az iparosítás magával vonta a nagyobb fokú városiasodást, kialakított egy erőteljesebb munkamegosztást, s nagyarányú mobilitást valósítva meg, átrendezte a térség foglalkoztatási szerkezetét. Az iskolakötelezettséggel és az oktatás ingyenessé tételével az iskolázottsági szint növekedett. Mindez természetesen a személyiség modernizációjára is hatott, de felemás módon. A fatalizmus ugyan csökkent, de nem feltétlenül fokozatosan és magától, hanem az ateista propaganda és nyomás hatására. A hír iránti ellátottság igénye fokozódott, ám az elérhető hírek – sőt, irodalmi és tudományos művek, művészeti alkotások is – az elit által megszűrt módon kerültek társadalmi használatba.

Ami az önszerveződés másik társadalmi feltételét, a demokráciát illeti, elmondható, hogy valóságos demokrácia hiányában a közösségiségnek éppen a társadalmi vonatkozása csorbult. Nem volt lehetőség a közéletre és a társas életre egyaránt kiterjedő *társadalmi részvételre*. A társas élet vonatkozásában – a 60-as évektől fokozatosan - számos közösségi élménye volt az embereknek, ám ezek a kulturális-, szabadidős- és sporttevékenységekre szorítottak, valamint a kortárs csoportokra (azokon belül is szinte kizárólag az ifjúsági és nyugdíjas klubokra gondolhatunk, mert a felnőttek nem igen szerveződtek). Azáltal, hogy az egyénnek nem lehetett, nem volt befolyása az egészre, a *homo politicus*, az állampolgár passzivitásra volt ítélve. Egy sajátos kelet-európai individualizmus valósult meg – egoizmus formájában, s az emberek – kényszerűen - egyre inkább azt nézték, hogy mit vehetnek el a társadalomtól, semmint azt, hogy mit adhatnának neki? Az emberi kapcsolatok jobbra leszűkültek családi és szomszédosági kapcsolatokra, s fokozatosan kialakult a társadalmi izoláció. A nemzeti és helyi identitás sokat veszített jelentőségéből a „múltat végképp eltörölni” ideológiája és az internacionalizmus – önmagában nem kifogásolható, de a saját identitást háttérbe szorító jellege - miatt. Ezzel összefüggésben a lokalitás is értelmezhetetlen fogalomná vált a centralizált hatalom és elosztás miatt – helyben nem volt pénz, nem születtek döntések, a népképviselő formális volt.

Az állampolgár és a civil társadalom

A modern közösségiség alapja az *állampolgár*, vagy ahogyan a civil társadalom eszméjének egyik fő teoretikusa, Ralf Dahrendorf nevezi: a közpolgár, a közügyekben részt vállaló individuuum. "A civil társadalom a citizének (közpolgárok) társadalmi, akiknek jogai vannak, akik elfogadják kötelezettségeiket, és akik civil és civilizált módon viselkednek egymással. Olyan társadalom, amely arra törekszik, hogy senki ne legyen kirekesztve, és amely tagjainak az odatartozás érzését és a szabadság alkotmányát biztosítja." (1997)

„A civil társadalom kulcsszereplője a jogokkal és kötelezettségekkel rendelkező individuuum, aki a közjó és saját maga érdekében kész alávetni magát az együttműködés és szolidaritás játékszabályainak, azaz *kész szuverenitásának egy részéről önként lemondani*.” (Alexander, 1998)

Közege a *civil társadalom*. "Az embereknek kötődésre és választási lehetőségekre van szükségük ahhoz, hogy életlehetőségeiket a maguk teljességében élvezhessék... Ezek a kötődések az autonóm társulások variációit igénylik, amit civil társadalomnak nevezünk." (Ralf Dahrendorf, 1997)

"A civil társadalom ... egy közszféra, a szolidaritás szférája, ahol különböző érdekek artikulálódnak, feszülnek egymásnak, ahol konfliktusok zajlanak egyének, csoportok, szervezetek között.... A civil társadalom ezeknek a viszonya, tehát egy reflexivitás, s nem pedig a szervezeteknek az összessége. Az egymásra való kölcsönös reagálás a fontos, ez generál egy erőteret, amiben tulajdonképpen létrejön a civil társadalom." (Miszlivetz, 2000, ő idézi Dahrendorfot és Alexandert is, ld. hivatkozott cikkét!)

A közösségeink megszervezéséhez szükséges *aktivitás, önszerveződés* a civil társadalom közegében zajlik.

3. Harmadik kiindulás: szakmatörténeti megközelítés

A közösségfejlesztési szakma kialakulásának és fejlődésének történelme azt mutatja, hogy e foglalkozás a legszorosabb összefüggésbe hozható a demokráciával, a civil társadalom kialakulásával és működésével.

Az angol történet három forrást jelöl meg eredetnek (Gilchrist, 1999). Az első az önszervezés és a szolidaritás, a

mikro-szintű társadalmi együttműködés világáé, amely elsősorban a rokonok és a szomszédok körében zajlik. A második szál a kölcsönös segítségé, az ipartestületek és egyesületek segítségnyújtásának immár formalizált társadalmi cselekvési tere. John Grayson azt állítja, hogy az angol történet a demokráciáért és az emberi jogokért folytatott küzdelem során alakult ki. (2000) A harmadik a filantrópok tevékenységéé, azoké, akik beavatkoztak a „kevésbé szerencsések” életébe, együtt dolgozva velük egy „szerencsésebb” jövőn. A 19. századi jótékony szervezetek és az 1884-ben induló híres *settlement mozgalom* – amely szinte azonnal, 1889-től meghonosodott Amerikában is – adták az emberbaráti munka formalizált kereteit. A settlement házak – magyarul: népházak, ld. 1910 Vág utca, Budapest és 1912 Újpest, Szociális telep (Schiffer, 1977) – olyan közösségi-szociális központok voltak, amelyek a kor szintjén fogalmazták meg és szervezték meg a később szakosodó, önálló intézményrendszert kiépítő oktatási, kulturális, szabadidős, sport, egészségügyi és szociális tevékenységeket.

Az 1900-as évektől a kormányzat felismerte a filantrópok tevékenységének társadalmi hasznát és támogatni kezdte azt. Ez az államilag támogatott közösségfejlesztés kialakulásának kezdete, amely a 30-as évektől az 50-es évekig szorosan kötődött a lakásügyi programokhoz, ezen belül is főleg azokhoz a folyamatokhoz, amelyek során az emberek a városokból új lakónegyedekbe, ill. új városokba költöztek. A közösségfejlesztők feladata az volt, hogy segítsenek az új negyedekben kialakítani a *közösségi szellem* et és segítsenek az embereknek önmagukon segíteni. A 60-as évekig a közösségfejlesztés, közösségi munka úgy tekintett önmagára, mint a szociális munka megelőzőssel foglalkozó ága, ám később, a 70-es évektől, fellendülés következett be. „Ennek oka egyfajta civil nyughatatlanság volt, a kormányzattal való elégedetlenség, ugyanakkor a kormányzat részéről is megfigyelhető volt valamiféle elszánás arra nézvést, hogy szolgáltatásaira új megoldásokat keressen”. (Twelvetrees, 1997) Nem mellőzhető az angol gyarmatokon végzett közösségfejlesztési munka hatása sem - kezdeményezések történtek az emberek döntéshozatalban történő részvételére, a helyi (szomszédsági) fejlesztés fontosságára vonatkozóan, s a közösségfejlesztés, a közösségi munka fokozatosan önálló szakmává vált. A kormányzat számos közösségfejlesztési projektet finanszírozott hátrányos helyzetű területeken, közösségfejlesztők, közösségi munkások ezreit alkalmazva a helyi emberekkel folytatott munkára, s lényegében ez a munka vezetett el a mai gyakorlathoz. (Gilchrist, 1999)

Az amerikai történet a 19. század második felétől robbanásszerűen lezajlott városiasodást jelölte meg kiindulópontnak (Gergely Attila, é.n.). Ennek egyik, súlyos társadalmi problémákat kiváltó következménye az volt, hogy a gyökereiktől elszakított, falusból hirtelen városivá váló tömegek körében addig sosem látott méretű elszegényedés és nyomor ütötte fel a fejét. "A filantrópok, a reformerek és a legkülönbözőbb önkéntes egyesületek erőfeszítéseinek eredményeként új kormányzati- és önkéntes szervezetek alakulnak...Pénzsegélyek, szociális szolgáltatások, törvények születnek a hátrányos helyzetűek védelmére, az egyéni jogok biztosítására és a méltányosabb elosztásra. A szegények felemeléséért folytatott munka hamar szakosodik és szakmásoodik. Harc indul a gazdasági alapok megteremtéséért és a szolgáltatások összehangolásáért: közösségi pénztárak, népjóléti hivatalok alakulnak. Ezek szakmai vezetői a 20-as évek közepétől egyre többször *közösségszervezésnek* (community organization) nevezték tevékenységüket, hogy megkülönböztessék tevékenységüket az egyéni eset- vagy csoportmunkát végző társaiktól. Munkájuk a lakóterületi közösségek társadalmi problémáinak kezelése volt."

A szakma fejlődésének új- és új lendületet adott:

- az 1. világháború utáni gazdasági válságot követően Roosevelt *New Deal* programja: állami támogatások, társadalombiztosítás, állami lakásprogram és szövetségi törvények pl. a szakszervezeti jogok védelmére;
- a 2. világháborút közvetlenül követő, a feketék, latin-amerikaiak és puerto-ricoiak *társadalmi akciói* : *Harc a szegénység ellen* , melyeket a szövetségi és helyi kormányok is támogattak.

- Új terület jelentkezik a 60-70-es évek társadalmi válsága által kikényszerített szociális, segélyezési, város-felújítási programok hatására, a *társadalmi tervezés* , amit új szociálpolitikának is neveznek. (Perlman és Gurin, 1993)

A magyar történet jellegzetesen is-is történet. Nálunk is vannak hagyományai az önszervezésnek és az egymáson segívésnek – gondoljunk csak a kalákában épülő házakra, a „visszaszervezés” máig élő gyakorlatára -, de hagyományai vannak az egyesületi életnek – Pál utcai fiúk, 48-as olvasókörök, ipartestületek, kaszinók -, s a filantrópok tevékenysége is nagy múltú, heroikus küzdelem (egyházi jótékonykodás, az értelmiség küldetéses szerepe – „fáklya” -, a népi írók mozgalma, szociográfia, szabadművelődés, népművelés és felnőttoktatás, s – nos, igen! - baloldali munkásmozgalom), s reformerekben sem volt hiány e tájon. Az iparosodás okozta városiasodás nálunk is hasonló helyzeteket hozott létre, mint másutt (új negyedek, városok), s a rendszerváltás- okozta gyökeres átalakulás nálunk is kitermelte a bajbajutottak – munkanélküliek, elnyomorodók - tömegeit. Amiért is-is történetnek mondhatjuk a miénket, az talán a mérsékelt hangúlyok miatt van. Mi is tudunk példákat felmutatni szinte mindenre, ám ezek egy, az egész társadalmat átfogó *demokratikus társadalmi berendezkedés hiányában* kevésbé tudtak befolyást gyakorolni a hatalomra, a társadalompolitikára, a törvényhozásra, a szponzorálási gyakorlatra, mint a régi demokráciákban. A korszerű megoldások inkább kivételként ill. kísérletként jelentek meg, mintsem az állam által fontosnak elismert, támogatásra és fejlesztésre érdemesnek tartott megoldásokként. Az öntudatos „civilség”, az állampolgáriság, az állampolgárok mozgalmi és szervezeti – éppen mert kivételként, s nem tömegmérétekben működhettek -, egészen mostanáig nem hordták ki új, szakmáshozható megoldásokat, vagy ha igen, az állam nem emelte ki ezeket a maguk partikularitásából, s nem segített széleskörű társadalomjobbító gyakorlattá szervezni azokat. A magyar történetből hiányzik az a széleskörű alulról építkezés, amely sűrűsödési pontjain társadalmi mozgalmakat, civil aktivitást és ezzel egyidejűleg társadalomjobbító technikákat – szakmákat – is hoz létre, s amelyet a demokratikusan választott döntéshozatali szervezetek (és nem a politikai hatalom) a maguk eszközeivel erősítenek, támogatnak. Úgy is fogalmazhatjuk, hogy a magyar történet inkább szakmai reformerek – filantrópok? – kezdeményezése nyomán önállósult, mintsem társadalmi mozgalmak szakmai intézményesülése révén alakult ki.

II. Közösségfejlesztési alapelvek

A közösségfejlesztés a közösség önmaga általi fejlesztését jelenti. A kifejezés azt a demokratikus szemléletet tükrözi, hogy egy közösség – s ez esetben legfőképpen lokális közösség: szomszédság, település, kistérség, megye, régió – önmaga fejlődési irányainak meghatározása érdekében képes a kezdeményezésre és képes cselekvő módon részt venni saját fejlesztésében. Amikor e közösségi szinteket megjelöljük, elsősorban a *lakosság* önszervező és önszervező intézményeire gondolunk – összejárási szokásaira, ön és egymást segítő tevékenységére, szervezeteire, az általuk működtetett helyi nyilvánosságra, s a mindezt összefogó bizalomra és rendszeres kommunikációra -, de természetesen ugyanilyen fontosak a közösség *más szereplői is* : az önkormányzatok és a kisebbségi

önkormányzatok, az önkormányzati társulások és e szervezetek szakosodott intézményei, valamint a helyi gazdasági élet szereplői, s végül mindaz a külső kapcsolatrendszer, amelyet valamennyi szereplő együttesen működtet.

A helyi közösségi problémák keletkezhetnek helyben, a kistérségben, de nagyobb földrajzi egységben: a megyében, a régióban, sőt globálisan is. Nyilvánvaló, hogy valamennyi helyben megjelenő problémát nem lehet kizárólag helyben orvosolni. Döntő viszont, hogy egy helyi közösség képes-e felismerni a másutt keletkezett és helyben is lecsapódó problémákat, tud-e megoldásukhoz eljárásmodokat rendelni, s meg tudja-e nyerni a közösség tagjait és intézményeit, valamint a szükséges külső partnereket az együttműködésnek? Úgy is feltehetjük a kérdést, hogy eléggé tudatos-e egy közösség önmaga ismerete, saját akarata és lehetőségei vonatkozásában, s ha igen, vajon van-e benne elég akarat, fegyelem, kitartás, hogy saját felismert céljai érdekében megszervezze önmagát és folyamatosan informálódjon, tanuljon, kapcsolatokat építsen és cselekedjen? S az is kérdés, hogy vajon a cselekvés bonyolult folyamatát bátorítja és támogatja-e a szűkebb és tágabb közösség – társadalom -, vagy a közösség „Muszáj-Herkulesként” küzd?

Mivel a jelenlegi segédanyag nem „policy” (irányelvi) anyag, tartalma szükségképpen nem terjedhet ki a társadalomirányítás befolyásolásának kérdéseire, de e téma két fontos hazai publikációját is figyelmébe tudjuk ajánlani az érdeklődő olvasónak (ld. Paul Henderson tanulmányát a Parola-füzetekben, és az ún. Budapesti Nyilatkozatot!) A továbbiakban most magát a helyi közösséget helyezzük gondolkodásunk homlokterébe, s a belőle kibontható aktivitás feltételeit, majd módszereit vizsgáljuk.

Az együttműködő, önmagát fejlesztő közösség *feltételeit* vizsgálva kiemelünk néhány közösségfejlesztési szempontot. Fontos tényező, hogy a közösség tagjai

- érzelmileg hogyan viszonyulnak saját lakóhelyükhöz, területi közösségükhöz;
- mennyire tudatosan élnek meg ezt a viszonyt, van-e rálátásuk saját közösségük életére, vannak-e, s ha igen, milyenek viszonyítási pontjaik;
- tájékozottak-e saját lehetőségeiket és esélyeiket illetően;
- kritikai hozzáállásuk kiterjed-e a felelősségvállalás, a részvétel, a kezdeményezés és a cselekvés irányába, s ha igen,
- eljutnak-e elképzeléseik kialakításáig és egyeztetéséig, közös tervek létrehozásáig; s mindezek által
- emelik-e folyamatosan saját szervezetségi szintjüket, hogy a közösség fejlesztési elképzeléseit bizonyos rásegítéssel (tanulással, szakmai és anyagi támogatással) meg is valósíthassa?

A *pozitív érzelmi viszonyulás* szolgálja a legfontosabb feltételt ahhoz, hogy a helyi lakosok – ha jó alkalom adódik - kimozduljanak passzivitásukból és elkezdjenek tevékenykedni a közjóért. A települési egészségterv készítésének folyamata például ilyen jó alkalomnak számít, de teremthetnek hasonlókat más programok is (pl. egy sokakat mozgósító, közösségi célt szolgáló rendezvénysorozat), vagy akár kívülről érkezett közösségfejlesztők is.

A *negatív érzelmi viszonyulás* is átfordítható pozitív cselekvésbe – igaz, sokkal nehezebben. Ez a lépés akkor következhet be, amikor a helyi lakosok rájönnek, hogy ha magukon nem segítenek, senki nem segít rajtuk, s ilyenkor – jó esetben - nyitottakká kezdenek válni az összefogásra. Ekkorra azonban a probléma sokszor már olyan mértékűvé és annyira összetetté válhat, hogy azon önszorgatott cselekvés keretében már nem, vagy csak nagyon nehezen és kis léptékben lehet segíteni - bár valamiféle előrejutást mindig el lehet érni. Ezért is nagyon fontos az, hogy a passzivitás, a beletörődés ne uralja a településen élők közérzetét, mert az aktív viszony folyamatos előre lépkedést jelent. A helyi cselekvés érzelmi előfeltétele gyakran fejeződik ki a lakóhelyhez, a helyi történelemhez, de még inkább a tájhoz, az egyéni életúthoz és a szomszédokhoz történő ragaszkodásban. Olyan pozitív töltet ez, amelyek mozgósító erejére az esetek zömében számíthatunk.

A lakóhely iránti *tudatosság* alatt egy, a helyi gondolkodásmódban fellelhető kritikai – civil! - beállítódottságot értünk, amely a közjóra irányuló törekvéseknek táptalaja. Közösségi munkások gyakran találkoznak kritikai hozzáállással, ám ez inkább a Hegel által megnevezett „individuais szembenállás”, vagyis olyan kritikai attitűd, amelyben az egyén vagy nem ismeri fel az egész közösséghez való viszonyát, a saját és társai közös felelősségét és cselekvési lehetőségeit; vagy oly jelentéktelennek tartja azt az egész szempontjából, hogy nem is foglalkozik vele. Ez a tudatossági szint nagyon gyakran nem terjed ki még az identitás tartalmára sem, vagy csak általánosságokban mozog. Elmondható, hogy egy közösség múltjának, hagyományainak, emberi-társadalmi erőforrásainak, viszonyainak és lehetőségeinek (legalább hipotetikus) ismerete még számos kibontatlan tartalékkal rendelkezik.

Az *esélyek* et, *lehetőségek* et is a folyamatos tájékozódás és a rendszeres kommunikáció tárja föl. Az iskolarendszerű oktatásba és a felnőttképzésbe egyaránt beépülő, a helyi identitás tartalmáról és általában a demokráciáról szóló ismeretanyag; a speciális problémák megoldásra irányuló felnőttképzés; a tanulmányutak más közösségeknél; a szektorok és szakmák közötti hazai és nemzetközi hálózatokban való részvétel; vagyis az egyre nyitottabbá váló helyi társadalom – különböző szempontokból, de mind rávilágítanak a közösség esélyeire és lehetőségeire. E tudás közösségi használatba vétele, az új szempontok rendszeres kommunikálása és megosztása a közösségben segítik megválaszolhatóbbá tenni azt a nehéz kérdést, hogy milyen fejlődést is akarjunk?

A *felelősségvállalás és részvétel, a kezdeményező és cselekvőképesség a közösségfejlesztés leglényegibb területe*. Ahol egy közösség tagjai elköteleződnek mindezek mellett, ott fokozatosan ki is alakul az együttműködő közösség, amelynek tagjai eljutnak az elképzelések egyeztetéséig és közös tervek létrehozásáig, s megalakítják a megvalósításhoz szükséges közösségi szervezeteket is.

A *közösség szervezetségi szintje* is kritikus feltétele az együttműködő, önmagát fejlesztő helyi közösségnek. A szervezetségi izolációnak, a megosztottságnak és a kiszolgáltatottságnak a talaja. A szervezetségi szinttel szemben a közösségi kommunikációt és programcserét, az elköteleződést, a közösségi tervezést és cselekvést, az együttműködést hozza létre – és fordítva: éppen ezek hozzák létre egy közösség szervezetségi szintjét. A külső rásegítés – képzés, szakértői vagy anyagi/pályázati támogatás – csak egyeztetett közösségi célok és az azokat megvalósítani akaró szervezetségi szint esetén lehetséges.

A közösséghez való érzelmi viszony, tudatosság-tudás, szervezetségi szint és az arra épülő közösségi cselekvés

fejleszthető - éppen ez a közösségfejlesztés feladata.

A közösségfejlesztés (community development) vagy közösség-szervezés (community organization) felfogásunkban elsősorban szomszédságok, települések, térségek közösségi kezdeményező- és cselekvőképességének fejlesztését jelenti, amelyben kulcsszerepe van a polgároknak, közösségeiknek és azok hálózatainak, valamint a helyi szükségletek mértékében a közösségfejlesztőknek is, akiknek bátorító-ösztönző, informáló, kapcsolatszervező munkája életre segítheti vagy kiegészítheti, megerősítheti a meglévő közösségi erőforrásokat. (Varga, Vercseg, 1998)

A közösségfejlesztés *társadalmi funkciója* kettős: felszabadítja az emberek alkalmazkodási képességeit és segít nekik abban, hogy javítsák, tökéletesítsék, változtassák környezetüket. Ez soha nem érhető el teljesen, mivel mind az emberek, mind a környezet változik, és minden egyes változás további alkalmazkodást követel az embertől. (Germain, 1985).

A közösségfejlesztés felfogható *prevenciós munká* nak is, mert célja a lokális közösségek megtartó erejének növelése is.

Az Egészségterv a közösség önmaga általi fejlesztésének terve. Ahhoz, hogy e terv mind körültekintőbb legyen, szükséges a közösség tagjai mind szélesebb körű részvételének biztosítása, vagyis bevonásuk, aktivizálásuk és képesség tételük az együttműködésre.

E folyamat sikeres gondozásához kíván segítséget nyújtani ez a füzet.

III. Lépésvajaslakok

A közösségfejlesztési folyamat és a fejlesztői szerepek

A közösségfejlesztési folyamat egy településen a lakosság vagy/és szervezeteinek megszólításával és bevonásával – aktivizálásával – kezdődik, majd a problémák felismerésével és azok nyilvánossá tételével folytatódik, melynek során mind többen kapcsolódnak a folyamathoz, és jutnak el a közösségben megfogalmazódó feladatok felismeréséhez és közösségi megoldásához, mégpedig ismereteik és képességeik fejlesztése útján, a lehetséges partnerekkel együttműködve. (Varga, 1988)

Varga szerint a *fejlődés* tulajdonképpen egy mozgásokkal teli közegben valósul meg.

A fejlesztői munka *első fázis* ában tehát először is *új mozgásokat kell létrehozunk* . Ez elsősorban a lakosság és szervezeteinek bevonását jelenti: az érintett körzet megszervezését, a kapcsolatfelvételt , majd a kommunikáció kereteinek kialakítását.

A folyamatot kezdeményező közösségfejlesztő(k) főbb szerepei: kezdeményező, bátorító, ösztönző, interjú készítő, nyilvános beszélgetéseket facilitáló, a folyamat kibontakozását módszertanilag segítő szakember. (Baldock 1974, Biddle 1957)

A második fázis (ez persze történhet egyidejűleg is az első fázissal) az adott terület mintegy lefényképezése, *a helyzet feltárása* . Ezt a fázist hívjuk társadalmi-gazdasági diagnózissal, de olyannak, amelynek felállításában a közösség nem-szakember tagjai is aktív szerepet vállalnak, hiszen e tudást elsősorban nekik kell birtokba venniük. A legfontosabb a közösség önmagáról való tudásának feltárása és a problémák azonosítása, de fontosak a helytörténeti, településszociológiai, statisztika, valamint a szakterületi és fejlesztési anyagok feltárása, s e tudás közösségi használatba vétele is.

Szerepek: katalizáló, koordináló, támogató, megerősítő, szakértő.

A harmadik fázis a közösség véleményének, késztetéseinek és cselekvési potenciáljának feltárása és a problémák mellé rendelése. Itt az a lényeg, hogy ezt a folyamatot nem a fejlesztő, hanem – szükség esetén, az ő segítségével - a közösség maga végzi.

Szerepek: módszertani szakértő, szervező.

A negyedik fázis a feltáruló feladatok közös rangsorolása, a problémamegoldó folyamatok tervezése, a cselekvési terv és az önszolgáltató projektek készítése.

Fejlesztői szerepek ebben a fázisban: elemző, tervező, fejlesztő.

Ötödik fázis: Intézményépítés, új szervezetek életre segítése a helyi közösségben, új közösségi szervezetek megalakulása, képzések, a cselekvéshez szükséges attitűd kialakítása és a technikák elsajátítása, különböző helyi tevékenységek (projektek) beindulása, információs rendszer kialakítása, a nyilvánosság fórumainak létrehozása. A nyilvánosság érdeklődésének felkeltése, PR tevékenység. Az önszervező folyamatok életben tartása, segítése.

Szerepek: tanácsadó, módszertani szakember, képző, szakértő.

A hatodik fázis a belső és külső partnerek megkeresése és aktivizálása: kapcsolatszervezés, hálózatépítés a helyi, országos és nemzetközi szervezetek között, konfliktuskezelés, érdekvédelem.

Szerepek: kapcsolatszervező, hálózatépítő, konfliktuskezelő, tárgyaló, agitátor, „ügynök”, „üggyvéd”, megbízásos tárgyalófel („követ”), stb.

A hetedik fázis a szerteágazóvá vált munka koordinálása , az esetleg elakadó megvalósítások továbbléntítése, a megvalósult folyamatok értékelésének és a továbbléntés tervezésének segítése, szakmai segítségnyújtás a lokális társadalomfejlesztés szellemi infrastruktúrájának megteremtésében, a döntéshozók és a jogalkotás befolyásolása.

Szerepek: koordináló, facilitáló, lobbizó, érdekképvéselő, tanácsadó, stb.

A segítő beavatkozás nem más, mint a lehetőségek feltárása és átélésbe, cselekvésbe fordítható aktualizálása. (Varsányi, 1999)

IV. Munkamódok és módszerek

A cselekvők táguló köre

Mint az a folyamatból kiderült, célunk a (potenciális) cselekvők körének megtalálása és a lehető legszélesebb körre szervezése. A cselekvők **központi mag** ja a közösség véleményformálóiból áll össze, **szélesebb köre** pedig a fokozatosan köréjük csoportosulókból (Biddle, 1965). A folyamat első fázisában leírt „mozgásokat” a közösségfejlesztő(k) és a központi mag hozza létre, majd e mozgások kiterjednek a folyamatosan bekapcsolódó, szélesedő körre, amely egyre inkább átveszi a kezdeményezést és folyamattá szervezi a tevékenységeket.

A módszerek alkalmazásának tehát az a célja, hogy a lehető legtöbb lakost vonja be a közös gondolkodásba és tegye a közjóért cselekvővé, vagyis aktívvá – ezért is hívjuk a legnagyobb módszercsoportot **aktivizáló módszerek** nek. A közösségfejlesztés egyik fő szakmaépítő törekvése, hogy a módszerek hatókörét tágítsa. A kisebb lokalitásokban (úgy 5000 lakosig) sikerrel alkalmazhatóak az időigényes, embertől emberig ható módszerek, mint pl. az interjú és a már szélesebb körhöz is eljutó, de még mindig személyességen alapuló közösségi felmérés, ám táguló körökben – kistérség, megye, régió – ezeknek a módszereknek az alkalmazási lehetőségei fokozatosan csökkennek. Ezeken a szinteken az **embertől emberig** módszereket inkább a **szervezettől szervezethez** módszereknek kell felváltaniuk. A személyesség, a megszólítottóság, az élő kommunikáció természetesen e szinteken is nagyon fontos, s ezeket szervezeti találkozókkal, közös akciókkal lehet hasonlóképpen biztosítani, mint az „embertől emberig” szinteken. Ám a hazai közösségfejlesztés módszertani készlete még nem olyan teljes nagyobb létszámú, mint kisebb lokalitások szervezésében, s ennek egyértelműen társadalmi okai vannak (elég, ha arra gondolunk, milyen nehezen vállalkoznak együttműködésre még szomszédos települések, s a még belátható, átélhető nagyságrendű kistérségek is!) Nincsenek még, vagy csak most kezdenek alakulni tudatosan vállalt közös ügyek. De a lokális szervezetek közötti kommunikáció szervezése és e tapasztalatokból a különféle módszerek elvonatkoztatása azért is halad nehezen, mert nincsenek még, vagy csak nagyon kevesen olyan civil szervezetek, amelyek a térségi közjóért akarnak dolgozni.

A módszerek helyes megválasztásának „művészete”

A közösség általi fejlesztés folyamatát tehát a rendelkezésre álló munkamódok (vagyis a több módszert is egyítő, folyamatot kitevő módszerek kombinációi) és módszerek, technikák alkalmazása segíti. Mivel azonban a folyamat több szereplős, szerteágazó és gyakran mutat fel váratlan fordulatokat, a folyamat kezelésében mindig szerepe van az egyéni ötleteknek és megoldásoknak, a rögtönzésnek, a próbálkozásnak. Fontos, hogy a váratlanul felbukkanó problémákra, fordulatokra, konfliktusokra a segítők természetesen reagáljanak és a módszerek megválasztásában használják saját megérzéseiket, de ugyanilyen fontos, hogy saját beavatkozásuk hatását figyelemmel kísérik és elemezzék, mert csak így biztosítható a folyamat fenntarthatósága és előre mozdítása.

Nem lehet tehát sémát alkalmazni a fejlesztés módszertanának alkalmazására. Más feladatot ró a közösségfejlesztésre, ha a helyi társadalom szervezett, s mást, ha nem az, vagy nem eléggé az. Egy szervezett helyi társadalomban nem csak egy intézmény, az önkormányzat (és annak intézményei) fejtenek ki közösségi hatást, hanem helyi civil mozgalmak, szervezetek is. Ha elegendő számú civil szervezet van egy lokalitásban, az lehetővé teszi, hogy ne egyenként szólítsuk meg a véleményformáló embereket, hanem egyenesen a szervezetekhez forduljunk, őket vonjuk be a közösségi problémafeltáró és megoldó folyamatba. Előfordulhat azonban, hogy a fejlesztőnek nem sikerül aktivizálni e szervezeteket és tagjaikat. Ha így alakul, annak oka az lehet, hogy e szervezetek munkája önmagukra, s nem a közösségre irányul (horgászok, brúgások, stb.), s ezért megnyerésük a közjó érdekében éppolyan hosszú folyamat, mint ha egyénnel kezdünk el dolgozni.

Amennyiben a helyi közösség szervezetségi szintje alacsony és/vagy kívánatos új szervezetek létrehozása is, az aktivizálásra nagyobb súlyt kell fektetni és a fáradtságos, de idővel megtérülő személyes felkereséssel, interjúk készítésével érdemes kezdenünk a lakosság bevonását, aktivizálását. A közösségi munka folyamatában az a szépség és nehézség, hogy az időben aktuális célkitűzésekhez adekvát cselekvési módokat és technikákat tudjunk megválasztani, amelyek az adott helyzetből a legtöbbet képesek kihozni. A folyamatnak nem csak a fentebb említett kezdeti, de későbbi szakaszaiban is folytonosan mérlegelnünk szükséges, hogy mely módszerhez forduljunk segítségért? A folyamat során beiktatandó képzéseknek például nem csak a tartalma és szintje függ a helyi készenléttől, hanem formája, időtartama, helyszíne és módszerei is: pl. népfőiskolai jellegű előadássorozat vagy facilitált tréninget szervezzünk, helyben valósuljon-e meg, vagy bentlakásos központban? De a segítő szerepeinek váltogatása, gyakorlásuk mértéke és mélysége is attól függ, hogy mennyire képesek maguk a helyi közösségi szereplők e szerepek betöltésére, ill. hogy hogyan fogadják a felkészítést, mennyit „vesznek le” a közösségfejlesztő válláról, és mit hagynak rajta? A jó ítélőképesség, a folyamatos reflexió és a flexibilitás tehát lényegi szempontok a módszerek helyes megválasztásánál.

A következőkben a rendelkezésünkre álló eszköztárat mutatjuk be röviden. A módszerek kifejlesztésében, ill. hazai adaptációjában a Közösségfejlesztők Egyesülete szakemberei játszottak úttörő szerepet, különösen Péterfi Ferenc, Varga A. Tamás és Vercseg Ilona.

1. A közösségek feltárása

„Mindent” tudni egy lokális közösségről lehetetlen és nem is szükséges. A kezdeményezőket tájékozódásunkban a helyi emberek vezetik. Mélyen csak azokat a problémákat kell tanulmányoznunk, amelyek megoldására a helyi közösség vállalkozik.

Sokat segít tájékozódásunkban a település/szomszédság alapos bejárása, a hétköznapi élet megfigyelése.

A statisztikai adatok megismerése fontos a népességszám, a népesség megoszlása és mozgása miatt. A helyi népesség társadalmi összetételére vonatkozó adatokból: iskolai végzettség, szakképzettség, tipikus szakmák,

foglalkozás szerinti megoszlás, alkalmazottak és vállalkozók, munkanélküliek és járulékosok stb. már mélyebb összefüggések is feltárhatók. Ezek: a munkára vonatkozó információk elérhetősége; a segítő szervezetek, intézmények hatékonysága; a munkatevékenység korszerűsége/korszerűtlensége; a fiatalok munkához jutási esélyei és lehetőségei; a hozzáértés hagyományai; tipikus szakmák; a tanult és a végzett szakmák viszonya; közmunkák, közhasznú munkák; a megélhetési stratégiák; kiegészítő jövedelmek szerzésének módjai; a munkához való viszony.

A település történetét a legélményszerűbben a „nagy öregek” élet(út)történeteiből, elbeszéléseiből ismerhetjük meg, de levéltári forrásokból, dokumentumokból, helytörténeti munkákból, egyháztörténeti dokumentumokból, néprajzi gyűjtésekből, monográfiákból is.

Fontosak lehetnek a helyi intézmények saját iratanyagai, a képviselőtestületi jegyzőkönyvek, településrendezési tervek, az egyesületekre, gazdálkodókra stb. vonatkozó megyei és országos címtárak, a Helységnevtár, a KSH adatai 1892-től, a Településtörténeti Tanulmányok, a Település- és Népiségtörténeti Értekezések stb., de a szociográfiai, a szépirodalmi művek is.

Meg kell ismernünk – és még inkább a helyekkel kell megismertetnünk! – a helyi identitást és annak tartalmát, a helyi politikai élet és érdekcsoportok erőviszonyait; a helybeliek informális kapcsolatait, az egyház társadalmi-jótékonyági tevékenységét, a civil szervezeteket és helyi mozgalmakat, a település nyilvánosságát és abban a közösségek szerepét; az együttműködés, a kommunikáció, konfliktusok mibenlétét és természetét; a helyi társadalmi élet eseményeit, s a külvilággal történő kommunikáció formáit – eljárás, bejárás, ill. a kistérségi, megyei, országos, nemzetközi szervezetekkel való kommunikációt.

Bármely irányú fejlesztésnél fontos a helyi kultúra sajátosságait, a helyi szellemi életet megismerni. A fejlesztő alkalmazkodik a közösségi együttléti formáihoz, a hagyományokhoz és szokásokhoz, s együttműködik a kulturális-közösségi intézményekkel. A fejlesztői folyamat nemcsak találkozási helyeket igényel, de művelődési szükségleteket is feltár, amelyeket jó együttműködés esetén a művelődési, oktatási, közösségi, szociális intézmények ki tudnak elégíteni.

Egyetlen fejlesztési irányról sem kerülhető meg az önkormányzat és képviselő-testület működésének valamelyes ismerete, mely vonatkozik a képviselő-testületi élet, a közigazgatás és az önkormányzat viszonya, az önkormányzat kapcsolat- és információs rendszere, az önkormányzat gazdálkodása, az önkormányzat által kivetett helyi adók, az önkormányzat és szövetségesei, partnerei ismeretére. Nyilvánvaló, hogy számunkra a legfontosabb az önkormányzat településpolitikája és az állampolgárokkal és azok közösségeivel való kapcsolattartás gyakorisága, módjai és tartalma.

Komplex és partnerségen alapuló településfejlesztésnél mindezek tényszerű feltárása mellett elengedhetetlen további területek megismerése, mint amilyenek

- a település/térség táji feltételei, adottságai (éghajlat, domborzat, talajviszonyok, nyersanyag, földminőség);
- a közlekedés-földrajzi helyzet, forgalmi fekvés (a környező települések távolsága, elérhetősége, utak, kapcsolatok stb.);
- a település fizikai „teste”, építészetét hajdan és ma; az utcák és közterületek, középületek állapota, a közművekkel való ellátottság foka; a település szerkezete, tagoltsága, bel- és külterületek, telepek, a települési és társadalmi tagozódás összefüggése;
- az utcanevek, településrészek nevei, dűlő- és határrésznevek, történetük;
- a település rendezési terve;
- a település és a környezetvédelem jellemzőinek, adatainak ismerete mind alapvető egy komplex fejlesztési terv elkészítésénél, amelyet azonban nem a közösségfejlesztők, hanem erre specializálódott szakemberek készítenek el. A közösségfejlesztő feladata ebben a munkában a lakossági akaratok, elképzelések és a tenni akarás mellérendelése a szakmai és hivatali elképzelésekhez, a partneri együttműködés kialakítása, a társadalmi tervezés folyamatának létrehozása.

A fejlesztési tervek ma már nem csak települési, de kistérségi és regionális szinten is készülnek, egész egyszerűen abból a felismerésből, hogy egy település problémái nem oldhatók meg településszinten. A térségi tervezés a települést környezetében vizsgálja: közigazgatási és természetes vonzáskörzet a környező településekhez fűződő viszony alakulását a történelem során, jövőbeni kapcsolatainak kívánatos alakulását. Fontos tudni az egyes települések sajátos funkcióit a térségben, valamint azt is, hogy mi az együttműködés és mi a verseny tárgya, és milyen együttműködési irányok fogalmazhatók meg. A közösségfejlesztő mindezekhez – meglehetősen tudománytalanul – „csak” a helybeli akaratot rendelheti.

A külső fejlesztő(k) bevonása egyébként a tekintetben is hasznos, hogy lehetőséget ad a közösség tagjainak az önbemutatóra, melynek legjobb módja, ha a helyi kezdeményezők mutatják be neki és természetesen egymásnak különféle szempontból a közösséget – történelem, táji és természeti adottságok, a helyi kultúra területe – gazdálkodás, életmód, hagyományok és szokások, értékek, hagyományok az önirányításban, -, a rendszerváltás okozta átrendeződés a helyi társadalomban, a kialakult új struktúrák, a települési közösség kapcsolatrendszer, stb.

Az így nyert adatok elemzésére sokféle módszer létezik, mi a saját gyakorlatunkban a következőket alkalmazzuk:

A közösség erőforrásainak elemzése

Fizikai erőforrások:

Környezet (táji- és természeti adottságok, épített környezet, fizikai infrastruktúra, ld. fenn!)

Tulajdon (birtokolt erőforrások – föld, épület, szerszám, üzem, stb.)

Emberi erőforrások - “Az emberi erőforrások katalógusa” (Gyekiczky, 1994)

Az emberi erőforrások a következő társadalmi jelenségek:

Magá az ember. Képességei, tudása, szellemi, fizikai állapota, társadalmilag hasznosítható, ill. társadalmi kapcsolatai révén kialakult tulajdonságai.

A társadalmi mikrokörnyezet emberi kapcsolatai. A család, ill. a családon belüli emberi viszonyok, a munkahelyen a munkatársakkal kialakított kollektív kapcsolatok (csoportviszonyok), s mikroszintű szerveződések hálózata.

A társadalom intézményes viszonyai, amennyiben azok az ember képességeinek, személyiségének kialakulását, fejlődését szolgálják. Az oktatás és képzés rendszere, az egészségügy és a szociális gondoskodás szervezetei, a különböző szocializációs és preventív intézmények.

A társadalmi kooperációt és konfliktusfel(meg)oldást biztosító, azt szervező társadalmi szervezetek, intézmények, alakzatok és mozgalmak.

Az ember alapvető társadalmi viszonyait meghatározó normák, értékek, tudásstruktúrák, információk és motivációk.

A társadalom makroszintjének intézményei, amennyiben ezek működésükkel az ember társadalmi lehetőségeit bővítik, s a jövőre vonatkozó döntések terét tágítják.

Az emberi erőforrások feltárásánál fontos a lakosság lelki állapotát is érzékelni. Ez azt jelenti, hogy nem csak konkrét hozzáértését, tehetségét kell felismerni bizonyos dolgokhoz, de cselekvési készenlétét, kedvét vagy éppen kedvetlenségét, beletörődöttségét is. Ide tartoznak a meglévő közösségi cselekedetek csakúgy, mint a potenciális közösségek potenciális cselekedetei is.

SWOT-analízis (Strength, Opportunities, Weaknesses, Threats)

Ezt az elemzési módszert vállalkozások értékelésére és a lehetőségek elemzésére dolgozták ki, de nagyon jól alkalmazható más területen, pl. a tervezésnél, de egy lokalitás elemzésére is.

- Erős oldal (Strength): mink van?

pl. vasút, földterület, épület, természeti kincsek, emberi képességek, ötletek, stb.

- Gyenge oldal (Weaknesses): mink nincs? az erős oldal ellentéte

pl. nincs munkaerő, elvándorlás, képességek hiánya, föld, épület hiánya, közösségek hiánya, negatív jelensége, pl. irigység, stb.

- Lehetőségek (Opportunities): kedvező külső feltételek

pl. új törvény, EU csatlakozás, új támogatás elnyerésének lehetősége, stb.

- Veszélyek (Threats): amitől félünk; ha valamely állapot, magatartás vagy cselekvés negatív következményeket von maga után

pl. szegénység fokozódása, szegregáció, diszkrimináció, kudarcélmény, stb.

Fontos megjegyeznünk, hogy a fentiekben felsorolt szempontok mindegyikének megválaszolása egy közösségi kezdeményezés keretében nem lehetséges és nem is szükséges. A település állapotrajzának teljessége attól függ, hogy a helyi közösség tagjai mennyire akarnak és tudnak (szakmailag és időben is) e munkafázisnál időzni. A közösség általi fejlesztés szempontjából ez a munkafázis annyit ér, amennyi a feltárt információk közösségi jellege, vagyis hogy a közösségről való információ és tudás feltárásában mekkora szerepe van a közösség tagjai részvételének, s hogy az új információk bekerülnek-e a legszélesebb nyilvánosságba, annak érdekében, hogy a közösség egésze birtokolhassa? E munka ilyen felfogása egyben azt is jelenti, hogy a közösségről való megismerésünk elmélyítése, gazdagítása nem a folyamat kezdetének egyszeri munkafeladata, hanem folyamatos munka, mely a közösség általi fejlesztés minden elemét áthatja – legyen szó a közösségnek egy pályázati anyagban való bemutatásáról, vagy a helyi civil szervezetek bemutatkozásáról egy kistérségi találkozón.

2. A helyi lakosság és szervezeteinek aktivizálása

E módszercsoportba a helyi lakosság és szervezeteinek aktivizálása (úgy is mondják: mobilizálása), vagyis megszólítása és bevonása a közös gondolkodásba és helyi cselekvésbe, valamint a folyamatos közösségi kommunikáció megszervezése és fenntartása. Hogy az aktivizáló módszerek közül a kezdeményező csoportja, a „központi mag” melyiket választja ki, az a közösségük adottságaitól és a kezdeményező csoportjának sajátosságaitól függ – hányan vannak, mennyi időt hajlandók e munkára szánni, alávetik-e magukat valamiféle felkészülésnek, stb. Mindenesetre azt kell mérlegelniük, hogy esetükben melyik módszer lesz a legalkalmasabb a cselekvős körének kiszélesítésére, a „szélesebb kör” kialakítására. A továbbiakban ismertetésre kerülő módszerek valamennyien alkalmasak a szélesebb kör kialakítására.

Helyi önszervező-köri mozgalmak

Máig talán legértékesebb módszercsoportunknak tartjuk a helyi önszerveződést serkentő, a helyi tudást és a közösségi segítséget egyszerűen feltáró, rendszerbe foglaló módszereket, amelyeket összefoglaló néven önszervező-köri mozgalmaknak hívunk. E kifejezés a módszer lényegét ragadja meg, amely a módszercsoport különböző variációiban is rendre érvényesül. A módszer nagyszerűsége éppen egyszerűségében rejlik: kevés fejlesztői rásegítéssel, nagy közösségi hozzájárulással hozza a felszínre a rejtett értékeket, s teszi nyilvánossá, bízva a tartalom mozgósító erejében.

E módszert a hazai közösségfejlesztés kezdetétől, a 80-as évektől a 90-es évek közepéig több közösségben is sikerrel alkalmaztuk, a 90-es évek közepétől hatása azonban érezhetően gyengült. A rendszerváltás utáni frusztrált, elkieseredett közösségekben úgy mond „nem értek rá foglalkozni ilyen lényegtelen dolgokkal”, s az átrendező társadalom problémáihoz képest nem becsülték igazán a „soft”, gazdasági kitérőt úgy mond nem eredményező módszereket (valljuk be, magát a közösségfejlesztést sem). Úgy tűnik - vagy csak reméljük? -, hogy a lassan megnyugvó – belenyugvó? – közösségekben mostanában megfogalmazódik az érdeklődés és az igény arra, hogy a helyben élő embereket helyezték a közgondolkodás középpontjába.

A módszer története a 70-es évek legelejére nyúlik vissza, amikor is budapesti Műegyetemén Varga A. Tamás kulturális vezető útjára indította az Egyetemisták a közművelődésért elnevezésű önkéntes mozgalmat, melynek célja a jövő értelmisége társadalmi felelősségvállalásának elősegítése volt. Ennek során 200 körüli művelődési házat mértek

fel a műegyetemisták százai, szakjuknak megfelelő szempontból, s közülük egyet, a kunszentmiklósi, fel is újítottak. Az önszervezőkörü mozgalom szintén műegyetemi 1972–73-as gyakorlata arról szól, hogy a hallgatók választhattak egy több száz témára kiterjedő önművelődési ajánlatból. Ha legalább öt hallgató vállalkozott egy téma közös tanulmányozására, akkor szakmai segítséggel állíthatta össze programját, mert szakembert, szakanyagokat és helyiséget igényelhetett az egyetem Kulturális Titkárságától. 1973-ban 80 önszervező kör indult az „R” Klubban. Az önszervező-körü mozgalom egy másik változata a Pintér Tibor és kollégái által létrehozott 1981-es ún. „Szegedi Tankatalógus”, vagy az 1981-es hajdúsági tanulókörü mozgalom, vagy az 1984-től két évente, 4 alkalommal kiadásra került bakonyi kalendáriumok „Tanítana-Tanulna” rovatai. Az utóbbi 5–10 évben – mintegy a módszer életképességét bizonyítandó – ismét új variánsok bukkantak fel, a svéd tanulókörökkel nagyban rokon párbeszéd körök, ill. az egymás segítségét nagyobb léptékben szervező szívesség-szolgálatok, vagy a KÖR-mozgalom (melynek vizsgálata már elvezetne az Angliában honos LETS rendszerhez – Local Economic Trade System). De helyi önszervező mozgalomnak tartjuk a helytörténeti, településszépítő, környezetvédő, természetvédő, virágosítási mozgalmakat is.

- Tankatalógus

Ez egy címjegyzék, amelyben a helyi emberi erőforrások – tapasztalat, tehetségek és tudás – tárul fel s jelenik meg önállóan pl. „Tankatalógus” -ként, vagy más helyi orgánus – kalendárium, évkönyv stb. részeként. Amikor először alkalmaztuk ezt a módszert (Varga, 1983), kettős cél vezetett minket. Az akkori művelődési otthoni gyakorlatban a magas kultúra terjesztése kapott prioritást, s ez a törekvés meglehetősen kevés visszhangot váltott ki a helyi közösségekből. A hallgató többség bevonása érdekében „rehabilitálni” szerettük volna az ún. hétköznapi kultúrát, bizonyítani, hogy mindenütt van hozzáértés, tapasztalat, amelyik valamilyen oknál fogva nem tud a közösség egésze számára is megmutatkozni, s így nem is válik a helyi fejlődés tényezőjévé. A másik célunk az volt, hogy a tudásuk bemutatására felbátorodott embereket önszerveződésre buzdítsuk. A „központi magot” alkotó kezdeményező lakosok végigjárták a településeket és valamennyi felnőtt embernek feltették a kérdést:

Mi az, amihez a legjobban ért és amit szívesen megtanítana másoknak?

Mi az, amit szívesen megtanulna másoktól?

Hozzájárul-e, hogy a neve és címe megjelenjen egy helyi címjegyzékben?

A kérdésekre a válaszokat helyi lakosok gyűjtötték össze és szerkesztették együvé, a Tankatalógusba.

Az azonos témában járatos és érdeklődő emberek neveinek egymás mellé szerkesztése sokak számára tette egyértelművé, hogy nem kell szakkörvezetőre, klubvezetőre várni, kellő információk birtokában saját maguk is meg találhatják egymást.

Részlet az 1984-es bakonyi Közérdekű Közösségi Kalendárium „Tanítana-tanulna” Név- és címjegyzékéből:

(Megjegyzés: a helyi lakosok hozzájárulásukat adták nevük és címük megjelentetéséhez. Fejlesztők: Varga, Vercseg)

Tanítana

Állattenyésztés és háziállatok tenyésztése
Állattenyésztéshez, szarvasmarha tenyésztéséhez tanácsot adok.
Fortenbacher Pál, Kossuth u. 66.
Bakonyoszlop, Kossuth u. 19.
Állattenyésztésben tanácsot adok.
Szilas Péter László, Bakonyszentkirály,
Győzelem u.

Ami a foglalkozásomat illeti (állattenyésztő), szívesen segítek minden rászorulóknak. Német László, Bakonyszentkirály, Kossuth u. 129.
Falutörténet

Főzés

Bárkit szívesen megtanítok főzni – csoportokat is tanítok, ha helyet biztosítanak.
Ambrus Vilmosné, Bakonyoszlop,
Kossuth u. 51.
Gyümölcsfa-telepítés, szemzés, oltás, kezelés
Gyümölcsfa-telepítéshez tanácsot adok.
Link György, Bakonyszentkirály,
Vörös Hadsereg u. 8.

Gyümölcsfa oltásra bárkit szívesen megtanítok.
Molnár Kálmán,
Bakonyszentkirály, Jókai u. 38.

Tanulna

Háziállatok tenyésztése érdekel.
Zsargó Mihály, Bakonyszentkirály.

Állattenyésztésről szeretnék tanulni, olvasni, pl. sertés, csirke, nyúl.
Nagy János, Csesznek,
Szabadság u. 20.

A volt Németfalu határában létező földek dűlőnevei németül (svábul), a két falurész települései és egyéb történelmi kérdések érdekelnek.

Csillag Antal, Bakonyszentkirály,
Petőfi u. 27.

A paraszti múlt eseményei, helyi hagyományok, a közösségi élet elfelejtett formái, a falvakkal kapcsolatos minden visszaemlékezés érdekel.

Szalay Ferenc, Bakonyszentkirály,
Kossuth u. 65.

Különleges étrendek receptjét szeretném megismerni.
Bognár Antalné, Bakonyszentkirály,
Győzelem u. 5.

Gyümölcsfa gondozásáról szeretnék többet tudni, s a gyakorlatban megnézni.
Nagy Ferenc, Bakonyoszlop,
Kossuth u. 45.

Gyümölcsfa oltáshoz, szemzéshez tanácsot adok.
Biczó Sándor, Bakonyszentkirály,
Dózsa u. 7.
Hímzés
Hímzéshez tanácsot adok.
Hutter Ernőné,
Bakonyszentkirály, Kossuth u. 29.

A gépi hímzés érdekel.
Ugyanő

Szívesen átadom hímzési ismereteimet.
Huszár Istvánné, Bakonyszentkirály, Vörös Hadsereg u. 10.

Madeira hímzés érdekel.
Édesné dr. Szakács Erika,
Bakonyszentkirály, Győzelem u. 2.

Japán kultúra
A japán kultúráról ismertetést vállalok.
Kovács István, Bakonyoszlop,
Kossuth u. 1.
Kosárfonás
A kosárfonást megtanítanám.
Amberger Albert, Csesznek,
Felszabadulás u. 5.

Megtanulnám a kosárfonást.
Bittmann József, Bakonyoszlop,
Kossuth u. 7.

Méhészet
Nagyon szívesen segítek a méhészet iránt érdeklődőknek, indulásnál meg segítem méheikkel.
Amberger Albert,
Csesznek, Felszabadulás u. 5.
A méhészkedni kívánóknak szívesen adok tanácsot.
Földi Endre, Bakonyoszlop,
Petőfi u. 5
Szabás-varrás
Varráshoz tanácsot adok.
Hutter Ernőné,
Bakonyszentkirály Kossuth u. 29.

A méhészkedést szeretném megtanulni.
Dobos László, Bakonyszentkirály,
Kossuth u. 67.

A szabás-varrás iránt érdeklődöm.
Nagy Sándorné,
Bakonyszentkirály, Kossuth u. 95.

Virágkertészet
Rózsafák metszéséhez tanácsot adok.
Baracska Géza,
Bakonyszentkirály, Kossuth u. 21

A virágápolásról, cserjék gondozásáról.
Kirmer Lászlóné, Bakonyszentkirály,
Győzelem u. 28.

- A svéd tanulókör

A svéd népoktatás egyik általánosan elterjedt formája a tanulóköri mozgalom, amelynek célja - az oktatással szemben - nem csupán tudás átadása és növelése, hanem a társadalmi tapasztalat kommunikációja és a társadalmi tudatosság, aktivitás fejlesztése az állandóan változó társadalomban, amely a szélesebb körű és mélyebb demokráciához vezet. Az oktatási szervezetek, népfőiskolák és könyvtárak segítségével Svédországban mindenki részt vehet a felnőttoktatásban, fejlesztheti tudását, társadalmi tudatosságát, szolidaritást és fejleszthet ki a többiek iránt, s elköteleződhet a társadalmi cselekvés mellett. A svéd népességnek évente mintegy 35%-a (8,7 millió lakos) vesz részt valamilyen formában a felnőttoktatásban. (!)
A tanulókörben a munka a résztvevők saját szükségleteik és érdeklődési területeik szerinti tudáskeresésre épül. A munkát a demokratikus értékek jellemezik, melynek fényében az egyének közötti tapasztalatcseré és az elemzés kerülnek előtérbe. A közös stúdiumot záró tanulmányok nagyban függenek a résztvevőknek a munka megtervezése és kivitelezése során tanúsított aktív részvételétől.

A tanulókör emberek kis csoportja, amely hosszú időn keresztül újra meg újra összejön, hogy a terv szerint tanuljon, vagy kulturális tevékenységet végezzen egy elismert vezető irányítása alatt. Amikor az első tanulókörök létrejöttek, vezetőik nem voltak sem képzettek, sem szakemberek területükön, míg a mai vezetők közül egyre többen részesülnek szakképzésben. Egy jó tanulókör alapja azonban nem más, mint a kör vezetőjének és résztvevőinek együttes tudása, jó tananyagokkal párosítva. (CESAM, 1994). A svéd önképzőkör az aktív polgári részvétel és az önévelés eszköze. A svéd önképzőkör jobb állampolgárokat nevel. Az önképzőkörök résztvevőinek 1/3-a – tekintet nélkül a körök témájára – a körben való részvétel után aktívabban vett részt a közügyekben. (Vestlund, 1981)

- A párbeszéd körök

Hankiss Elemér és munkatársai kezdeményezésére a 90-es évek közepe táján nálunk is egyre többen hozzáláttunk, hogy meghonosítsuk az önszervező kör mozgalom egyik variánsát, az ún. „Párbeszédkör” módszert. Az általuk kiadott módszertani füzet a vita és a párbeszéd szembeállításával mutatja be a társadalmi részvétel kívánatos modelljét, a polgárok és szervezeteik általi párbeszéd során megszülető konszenzust. (Hankiss és Borbélyné Nagy Éva, 1996)

A vita

– A vitában való részvétel célja az, hogy saját álláspontunk helyességét, illetve az ellenkező álláspont helytelenségét

bizonygassuk.

- A vita saját meggyőződésünk megerősítését szolgálja.
- A vitát meg kell nyerni (avagy el lehet veszíteni) – ez az érvelő tehetségétől éppúgy függ, mint az érv érdemességétől.
- A vita természeténél fogva az igazság részleges, szelektív bemutatását követeli.
- A vita csak a résztvevők álláspontjaival foglalkozik kizárva minden más lehetőséget.
- A vita az álláspontokba helyezett érzelmi befektetést növeli, ezzel is nehezebbé téve egyéb lehetőségek megvizsgálását.
- A vitát nem nehéz propaganda célokra fordítani

A menedzselt politikai „viták”:

- megőrzik a nyíltság illúzióját; álcázzák a platformok esetlegességét;
- erősen színezettek a résztvevők érdekeinek megfelelően (annak lehetőségét, hogy pl. talán egyiküknek sincs igaza, általában senki sem említi meg).

A párbeszédi alternatíva

- A párbeszédben az álláspontok helyességét illető ítékezést félretesszük.
- A cél az, hogy a különféle álláspontokat meghallgassuk, azokat megértsük, s azokból tanuljunk.
- A legfontosabb teendő, hogy meghallgassuk egymást s ezúton felfedezzük véleményeink közös elemeit.
- Az egyik fő cél, hogy a saját álláspontunk bizonygatása helyett a megoldások egyéb lehetőségeit mérlegeljünk.
- A párbeszédnek nincsenek vesztesei, de amennyiben mindenki tanul s bővíti látókörét, mindenki nyer.
- A párbeszéd a résztvevők kölcsönös bizalmát, egymás iránti tiszteletét, önbecsülését, magabiztosságát, nyelvi és vitakészségi jártasságát növeli.

A párbeszéd felszabadít s növeli a kritikai ítézőképességet

Minél több oldalról világítja meg a témát a párbeszéd, annál hathatósabb ellenszere a propagandának.

Az önképzőkör

- Demokratikus kiscsoportos párbeszéd.
- Mindenki egyenlőként, aktívan részt vesz.
- A képzett vezetőnek nincs hatalma; szerepe az, hogy az eszmecsere párbeszédi jellegét s élvezetes légkörét biztosítsa.
- A párbeszédnek nincs semmi nyíltan vagy titkosan előre tervbe vett vagy elvárt eredménye.
- A résztvevők mindenben közösen határoznak.
- A párbeszéd egyik legfontosabb eleme egymás tiszteletteljes, aktív meghallgatása.
- A cél az, hogy egymás álláspontjait megvizsgáljuk s azokat megértsük.
- Az önképzőkör a résztvevőket szellemileg felszabadítja és önbizalmukat növelve megerősíti.
- A kör munkájának egyik legfontosabb eredménye a különféle álláspontokban rejlő közös vonások közös alapként való feltárása.

Az önképzőkör a demokratikus polgári tevékenység és az önművelés élvezetes eszköze.

Az önképzőkör fajtái

- Tematikus

Egy téma sokoldalú megvizsgálása, többnyire előre elkészített tan- és forrásanyagok alapján. Közügyi, politikai témák megvizsgálására különösen alkalmas.

Példák:

„Az atomenergia jövője hazánkban”

„Közoktatási reformlehetőségek”

„Mire költjük az adójövedelmet?”

- Folyamatos

Tudás vagy jártasság fejlesztésére alkalmas. A tananyagot annak folyamatos megtárgyalása, kérdés, kutatás, kísérletezés és tapasztalatcsere útján tesszük magunkévá. A magolást mellőzzük!

Példák: „Társalgási angol”; „Hogyan kell házat építeni?”; „Számítógépes gyártástechnika iparunkban”.

- Kutató

- Saját témát határozzuk meg;
- Annak megvizsgálására tervet készítünk;
- Tervszerű kutatómunkát végzünk;
- A kutatás eredményét formába öntjük s bemutatjuk;
- Bemutatónk alapján elhatározzuk: mi lesz a következő lépés
 - mit tehetünk a magunk erejéből?
 - milyen segítségre van szükségünk?
 - honnan?
 - hogyan érjük el ezt?

Példák: Helyi környezetvédelem; helyi szolgálatok a nyugdíjasok és öregek számára; a lakáshiány, illetve drágaság helybeli megoldásai; helyi vagy körzeti gazdasági fejlesztési terv; falunk kulturális és gazdasági jövője.

Közös tulajdonságok valamennyi önképzőkörben:

- demokratikus párbeszéd;
- fejleszti, hasznosítja a résztvevők közösségi kapacitását;
- a résztvevők a legjobb tudásukkal járulnak hozzá a közös munkához;
- inspiráló légkör; „egy kicsit nyújtózkodni kell”;
- kreatív együttműködés;
- sok mindent életünkben először csinálunk;

– erőt ad az egyének.

Hogyan mérlegeljük egy önképzőkör sikerét?

- Megváltozott-e valami? – A siker mércéje a változás
- A változás nem okvetlenül jelent tevékenységet!

Példák:

- Amikor emberek vitatkozás helyett meghallgatják egymást.
- Amikor a megszokott címkézés (kommunista, fasiszta) elmarad.
- Amikor aktívabban érdeklődünk a közélet iránt.
- Amikor valamit megértettünk vagy megtanultunk.
- Amikor álláspontunkat megváltoztattuk.
- Amikor az ideológia helyébe a kérdés megértése lép...
...mindez „változásnak” számít.

Persze a tevékenység ugyancsak fontos

Példák:

- Gazdaságpolitikai újítások.
- Fenntartható megoldások keletkezése helybeli problémák ügyében.
- Politikai irányelvek megújulása.
- Nevelésügyi újítások.

Két modell helybeli vagy országos társadalmi problémák megoldására

A probléma meghatározását hagyjuk a politikusokra, a sajtóra, azaz „valaki másra”!

A pártok és politikusok készítsenek politikai platformokat és tegyenek ígéreteket a probléma megoldására, ki-ki a maga módján!

Hadd mondják el nekünk, hogy ők mit fognak tenni, s hogy nekünk mit kell tennünk. Mindezt jutalmazzuk meg őket szavazatunkkal!

Egy amerikai példa:

A probléma az, hogy a kormány túl nagy, s ezért túl magasak az adók.

– A kormányprogramok redukálása majd lehetővé teszi a problémák helybeli megoldását. Az így elért megtakarítások majd megengedik az adók leszállítását.

– Válasszatok meg, mi jobban tudjuk, mi a megoldás!

– Mi magunk határozzuk meg mi a probléma!

– Mi magunk dolgozzuk ki a megoldást a magunk szerepével kezdve. Akkor követelhetjük meg képviselőinktől, hogy a további segítséget teremtsék elő számunkra.

– Ha nem segítenek, úgy ahogy mi akarjuk, ki kell őket dobni a kormányzatból!

– A probléma oka nem a kormány nagysága, hanem az, hogy nem igazi problémáinkon dolgozik, s az adójóvedelem nagy részét másra költi.

A társadalmi problémákat legjobb helyben, avagy a problémához olyan közeli szinten megoldani, ahogyan csak lehet. (Ebben megegyezünk)

– A problémák megoldatlansága inkább a polgárság tudatlanságának és passzivitásának köszönhető, mint a kormányprogramok terjedelmének.

– A kormányprogramok korlátozása semmilyen problémát nem old meg. A megoldást a jobban informált, aktívabb polgárság közreműködésével lehet inkább elvárni. Ha egy demokratikus társadalomban a helybeli polgárság a megoldásban nem vesz aktívan részt, akkor a tartós megoldások alapja hiányzik. S a kormány szekere is csak dőcögni tud.

Mi a megoldás ára?

Ki húz hasznót?

Mi történik az igazi problémával?

Mi a politikus szerepe egy demokráciában?

Hol és miben látható a propaganda hatása társadalmunkban?

- Szívesség szolgálatok, önkéntes szolgálatok

Amelyik közösségben az emberek bizalommal vannak egymás és az intézményeik iránt, együttműködnek és szolidárisak, az gazdaságilag is eredményesebb. Biztosak vagyunk tehát abban, hogy az önszervező körű módszerek is hozzájárulnak a gazdaságilag is erősebb közösségek létrejöttéhez.

Vannak e módszerek olyan variánsai is, amelyeknek – pénz közbeiktatása nélkül - közvetlen anyagi-gazdasági haszna is van (s emiatt a szakmában erősen vitatottak is!).

Két hazai példa következik az önszervező-körű mozgalom e változatára.

1. *Felhívás Önkéntes segítő hálózatban való részvételre – Mánfa, 1996.* (részlet)

Tisztelt Mánfai Polgárok!

Olyan kezdeményezéssel kapcsolatban kérem a figyelmüket, amely az Önök életére is jelentős hatást tehet. Kérem, olvassák el az önkéntes segítő hálózat ötletének leírását:

A hálózat önkéntességen alapul. Bárki tagja lehet kortól, nemtől, iskolai végzettségtől függetlenül. A csatlakozás feltétele havi egyszeri alkalommal önkéntes segítség, munkavégzés. Ennek módja, helye, ideje az Önök képességeitől, időbeosztásától, hajlandóságától függ.

A résztvevők köréből civil közösséget, esetleg egyesületet kívánunk létrehozni... Kérjük, jelezzék csatlakozási

szándékukat!
Név, foglalkozás
Kíván-e részt venni a programban?
Segítséget nyújtok
Segítséget elfogadok
Ezt a hét mely időszakában teszem
Ide írják az ötletéről alkotott véleményüket
A család többi tagjának csatlakozási szándékai, adatai
Köszönjük figyelmüket, tisztelettel:
Schmidt Melinda közösségfejlesztő, Kovács Katalin családsegítő.

2. *Kőbányai közösségi felmérés*, 1997 (Gosztonyi, Makk, Péterfi, Vercseg)

Mottó: „Én festek, mázolólok, takarítok, mosok, főzök, gyerekekre vigyáztam, általában ezekben segíthetnék”
Ha a „Szívesség-Szolgálat” megszerveződné, Ön és családtagja(i) miben tudnák felajánlani másoknak segítségüket?
Erre a kérdésre 88 fő válaszolt – 42%, közülük az alábbi 136 értelmezhető felajánlást találtuk:

adományt szervezne [1]
gyermekfelügyeletet vállalna [27]
egészségügyi tanácsadás, gondozás, ápolás [5]
gépelés, számítógépkezelés, szövegszerkesztés, adatrögzítés [5]
háztartásba besegít: [7]
takarít [15]
játsszóteret [2]
vásárlásba [6]
főzésbe [2]
mosásba [2]
varrásba [4]
hivatalos ügyintézésbe besegítene [1]
javít, szerel:
vízszerelés [2]
villanyszerelés [2]
gáztűzhelyet [2]
autószerelés [1]
fűtőszelvény [1]
háztartási gépeket [1]
műszaki cikkeket [1]
telefon [1]
karbantart, felújít: [5]
lakást fest [4]
kőműves [2]
lépcsőházat fest [2]
asztalos [2]
csempéz [1]
játsszóter-felújítás [1]
tapétáz [1]
kertészkedés [3]
korrepetálás [4]
költöztet [1]
köt [1]
kutyasétáltatás [2]
nyelvtanítás [9]
reklámot szervezne valakinek [1]
ruhát adna [1]
sport, ovis torna, baba-mama torna [1-1]
szállít [2]
tanácsot adna
pénzügyi problémák megoldásához [1]
építkezéshez [1]
lakáskultúra, smink, öltözködés [1]

Elfogadnának-e segítséget másoktól és előreláthatóan milyen munkák esetében?

Összesen 90 fő válaszolt erre a kérdésre, a válaszadók 43%-a. A válaszokat a segítség fajtái szerinti bontásban közöljük:

„Igen” válasz 91 fordult elő, az alábbi bontásban:

igen, bármilyen munkát elfogadunk [10]
olyanoktól, akiket jól ismerünk és megbízhatónak tartunk [3]
ha a játsszóter és környékünk tisztántartására vonatkozna [2]
a közösség fejlődése érdekében tett bármely lépésben [1]
kölcönösen [1]
a szituációtól függ [1]
„olyan dolgokban, amikre mindenképp szakember kell, de így, ingyen csereszolgáltatásért” [1]
ablakmosás [1]
asztalosmunka [2]
autószerelés [4]
barkácsolás [2]
festés [3]
lépcsőház festése [1]

gázszerelés [1]
 gyermekfelügyelet [10]
 hetenkénti váltásban viszonzva [1]
 hajvágás gyereknek, felnőttnek [1]
 háztartás [1]
 játékfelújítás [1]
 kertészség [1]
 kisebb szerelés, javítás [6]
 korrepetálás [1]
 kőműves munka [1]
 lakásfelújítás [4]
 lakástakarítás [1]
 lift szerelése [1]
 mázolás [3]
 műszaki cikkek javítása [2]
 nyelvtanulás [3]
 papírok kitöltése, elolvasása (vak anyuka) [1]
 reklám, „örülnék a jó reklámnak a munkámmal kapcsolatban” [1]
 szigetelés, ablak, ajtó [2]
 szőnyegtisztítás [1]
 tapétázás [2]
 tetőjavítás [1]
 tévészerelés [1]
 videószerelés [1]
 vízvezeték-szerelés [7]
 villanszerelés [3]
 WC [1]
 számítógép-szerelés [1]
 bizonytalan válaszok [2] („talán”)
 elutasító válaszok [5] („nincs szükségünk segítségre”)
 „sajnos, a mi problémánkon egyedül az önkormányzat segíthetne” [1]
 „nem tudom” [3]
 „nem látom át, hogyan működne” [1]
 „nem” válasz [19]
 „nem szeretek segítséget kérni, inkább megoldom magam, vagy a családom közreműködésével” [1]
 értelmezhetetlen válasz [4]

A helyi önszervező-köri mozgalmak bármelyike komoly impulzust adhat a helyieknek az egymással való rendszeres kommunikációra, az egymástól tanulásra, az egymáson segítségre. Kialakítja a bizalom és az együttműködés légkörét, amely minden demokrácia alapfeltétele. Bár e tevékenységek nem mindig láthatóan zajlanak – hiszen éppen az a lényegük, hogy az interperszonális kapcsolatokat alakítsák -, szükséges a folyamat katalizálása, életben tartása, ösztönzése, szakmai és szervezési segítése, koordinálása. Ha már egyszer e módszerek bármelyike alkalmazásra került - s tegyük fel, sikerrel -, nem dőlhetünk elégedetten hátra, mert a közösségi munka életben tartására, megújítására mindig szükség van. Még ha a közösségi munka be is épül a helyi életbe, akkor is gondozni szükséges, mert – csakúgy, mint a „demokrácia-csinálást” -, azt minden nemzedéknek újra kell tanulnia.

A további aktivizáló módszerek is jó szolgálatot tehetnek a közösségi folyamat egy-egy pontján, de akár fel is fűzhetők egy logikus sorrendbe, s egymás után is alkalmazhatók.

A "Jövőműhely" módszere (Jung, Millert, 80-as évek)

A közösségi problémák feltárásának, súlyozásának és a jövőbeni közösségi tevékenységek kiválasztásának leggyorsabb módszere az ún. "Jövőműhely"-módszer, amely a tervezéshez vezet el bennünket. Alkalmazása akkor ajánlatos, ha rövid idő alatt (1 nap vagy 3 este) szeretnénk eljutni a közösségi cselekvési terv körvonalazódásáig, ha már rendelkezésre áll a kezdeményezőzők aktív csoportja, az a bizonyos „központi mag”, amely gyakorlott a fogalmi gondolkodásban, s amelyek képesek egymásra épülő gondolatmenetet közösségi, tehát együttműködő módon végiggondolni.

Komoly problémát vet fel azonban a módszert követő lépés meghatározása. Az elkészült tervek kik fogják kidolgozni és megvalósítani? Hogyan tehető széles körben ismertté, átélhetővé a központi mag által elkészített terv, s hogyan képezhető a megvalósításához közösségi akarat? Emiatt e módszer alkalmazását jelenleg főként képzési szituációban tartjuk lehetségesnek, nem zárva ki annak lehetőségét, hogy a szakmafejlesztés további éveiben találunk jó megoldásokat a módszer közösségi folyamatba történő jobb beágyazottsága érdekében.

A módszer létrehozói Robert Jung német szociális munkás és Norbert Millert német szociálpolitikus, akiknek módszertani leírását 1996-ban fordítottuk le magyarra.

A módszer leírása:

1. Előkészítés

Az emberek bemutatkoznak egymásnak, s a csoportvezető(k) elmagyarázza(ák) a módszert, amellyel a nap folyamán dolgozni fognak. Elsőként témákat kell választani, s egy példán keresztül be is lehet mutatni a módszert.

A témák legyenek pozitív célok, amelyekkel a csoport egyetért. Mindig meg kell vizsgálni, hogy a csoport egyetért-e a témával. Ha nem, el kell kezdeni keresni egy új, megfelelő témát. Példák a témákra:

a) lakóközösségi központ – mindenki ügye;
jó életkörülményeket a közösség idősebb tagjai számára;
megfelelő segítséget a fogyatékos gyermekeknek;
értelmes munkát a közösség munkanélküli fiataljainak;
értelmes szabadidős lehetőségeket – kábítószer nélkül.

2. Kritika

a) Mindenkiel jegyeztessük föl a kulcsszavakat (lehetőleg 1–1 szót), azokat az akadályokat leírandó, amelyek a cél elérését megghiúsítják. Ezt csendben végezzük (10 perc).
b) Ezután mindenki felírja oszlopokban a falra kitűzött nagy papírlapokra az általa feljegyzett szavakat.
c) A vezetők felolvassák a szavakat és értelmezik azok tartalmát, szükség esetén kiegészítik magyarázó szavakkal. Vita a szavak alkalmasságával vagy érvényességével kapcsolatban nem megengedett.
d) Szavazás. Minden résztvevőnek van 10, a kulcsszavak között elosztható pontja: adhatják mind a 10-et egy szóra, vagy egy-egy pontot tíz különböző szóra stb. A szavazás is csendben történik – semmilyen befolyásolás nem megengedett. Ezután a vezetők összegyűjtik a szavazatokat, csoportosítják az azonos témára vonatkozó szavakat és összeadják a szavazatokat. Ilyetén módon a figyelem azokra a témákra/szavakra fog irányulni, amelyek a legtöbb szavazatot kapták: van egy listánk azokról a témákról, amelyeket a résztvevők legfontosabbnak találtak.
e) Tagadó mondatok (negatív állítások) felírása
Formáljunk kb. öt fős kiscsoportokat. Mindegyik csoport kap egy nagy papírt és egy filcet. Egy-egy mondatban meg kell fogalmazniuk a legtöbb pontot kapott szavakat/témákat. A negatív kulcsszavak tehát tagadó mondatokba épülnek. A kész lapokat felakasztják a falra. A mondatokat felolvassák és szükség esetén értelmezik. Semmi vita!

3. Újrírás

– pozitív mondatalkotás („ideális állapot”-jellegű mondatok)

a) Újra kis csoportokban dolgozunk, és átalakítjuk a negatív mondatokat pozitív állításokká, vagyis feltételezzük, hogy a legfontosabb dolgok ideális állapotokban működnek. A mondatokat nem folyamatosan írjuk, hanem külön vezetjük, hogy a következő szakaszban szavazhassunk rájuk.
b) Az „ideális állapot” kijelentések bemutatása
A mondatokat felakasztjuk a falra, felolvassuk és értelmezzük. Minden csoport azonos mondatai között vannak apró különbségek.
c) Szavazás az „ideális állapot”-ot tartalmazó kijelentésekről
Minden egyes résztvevő öt pontot kap most, és azzal gazdálkodhat. A vezetők megszámozzák a szavazatokat, szétvágják a csoportok mondatlistáit és újracsoportosítják őket (ragasztót használva) összetartozó témák csoportjaiba. E csoportokat felerősítik a falra. Ez a szavazatszámolás, vágás-ragasztás akkor történik legjobban, ha ezalatt a résztvevők a következő feladaton, a fantázia terven dolgoznak.

4. Fantázia projekt/kreatív feladat

a) Új, lehetőleg ötletes csoportbeosztás – pl. nők-férfiak, piros-kék ruhadarabot viselők, órát jobb kézen-bal kézen viselők stb.
Minden csoportnak egy fantáziatervet kell létrehoznia, melyhez korlátlan erőforrások állnak rendelkezésre. Ennek a projektnek valamilyen módon kapcsolódnia kell a napi témához. A csoportok lehetőleg rajzzal, ábrával stb. illusztrálják gondolataikat, ne hosszas írásműveket készítsenek.
Fantáziapéldák:
„Vidámpark”
„Kórházi várószoba kialakítása gyerekeknek”
„Szent Iván-éji ünnepség a közösség valamennyi tagjának részvételével”

b) A fantáziaprojekt bemutatása

Minden csoportból egy csoporttag előadja a csoport projektjét egy döntőnek (lehetőleg ne a vezető legyen, hanem pl. egy vendéglátó vagy más személy). A „győztes” kiválasztását díjkiosztás követi (édesség), vigaszdíj(még édesség) a többieknek.

5. A részletes vízió szakasza

a) A fantáziaprojekt során keletkezett energiát és lelkesedést most az ideális állapottól egy részletesebb képre irányítjuk: hogyan is festene a feladat-vállalkozás a legsikerültebb formájában? A résztvevők képzelete megint csak szabadon szárnyalhat: nincsenek bürokratikus vagy anyagi korlátok. Kihangsúlyozandó, hogy a csoportoknak csak az ideális végső képet kell megrajzolniuk, nem pedig az odavezető utat, azaz nem stratégiát kell gyártani.

b) A „részletes vízió” bemutatása

A csoportokat képviselő csoporttagok felolvassák, elmagyarázzák saját, kidolgozott „elképzelésüket”. Semmi olyan jellegű megjegyzés vagy vita nem megengedett, mint pl. a: „De hiszen ez lehetetlen!”

c) A víziók tematikus csoportosítása

A vezetők ezután szétvágják és témakörök szerint összeragasztják a képeket. Ha nagyon sok kép van, akkor először talán korlátozni kell a számukat egy öt pontos szavazattal. Ezután a témákat a falra lehet akasztani.

Minden egyes témát részletesen ismertetünk, hogy az emberek meg tudják ítélni, helyesen csoportosítottuk-e a képeket?

d) Egy téma kiválasztása

A résztvevők ezután felsorakoznak annak a témának a lapja alá, amellyel a leginkább szeretnének foglalkozni. A cél, hogy a látomásokból realitás legyen. A csoportképzés ezen a szinten befolyásolástól mentes, önkéntes.

6. Megvalósítás

a) Minden csoport kap egy „ötletlapot” az induláshoz. A ötletlap voltaképpen egy kérdések formájában megfogalmazott utasításlista. Nem kötelező jellegű, csak azok hívják segítségül, akik ennek szükségét érzik.

1. Értékek – kezdetünk-e azonnal? Milyen akadályok állnak előttünk? Hogyan vélekednek a munkatársak, politikusok, a hatalommal bíró emberek stb.?
2. Stratégiák. Milyen politikai, gazdasági támogatásra van szükségünk? Kivel tudunk együttműködni? Hogyan tudjuk bevezetni, megismertetni vagy piacosítani az ötletet?
3. Cselekvés. Ki akar és tud dolgozni ezen az ötleten? Mennyi munkára van szükség? Hogyan tudjuk eladni az ötletet? Mi a kockázat? Mi a haszon?

b) A témák megvalósíthatóságáról készített előmeneteli jelentés

Minden csoport az utasításokat, kérdéseket vagy hasonlókat dolgoz fel, és egy nagy papírlapra felírja gondolatait, terveit. Egy előre megbeszélte időpontban a csoportok újra összeülnek, és mindegyik csoport vázolja a többiek előtt terveit és ötleteit.

7. Záró értékelés

Végül mindenkinek lehetőséget adunk arra, hogy értékelje a napi tevékenységet. Ez jó lezárása a munkának, nemcsak azért, mert mindenki lehetőséget kap a hozzászólásra, ami jó érzés számukra, hanem mert e megjegyzések egyben új ötletforrások is a „Jövőműhely” módszerének fejlődéséhez.

Ha nem képzési, hanem valóságos élethelyzetben alkalmazzuk a módszert, akkor érdemes több időt, akár több estét is rászánni, mert azok, akik nem szokták a „fejmunkát” (ahogy egy mezőgazdaságban fizikai munkát végző asszony mondta egyszer, aki részt vett egy „Jövőműhelyen”), azok tehát nagyon hamar elfáradnak és érdektelenné válnak a műhelymunka végére, holott annak részleteit nagyon élvezik. Ha megfelelő ütemben haladunk, akkor a közösség tagjait nem csak meggondolkodtatjuk, nem csak új szempontok figyelembevételére tanítjuk, hanem aktivizáljuk is közös cselekvésre.

Mind az önszervező-köri mozgalmak, mind a „Jövőműhely” módszere alkalmas ad a folyamatos építkezéshez, de használatuk sorrendjének betartása egyáltalán nem kötelező! Vannak közösségek, amelyekben csak a most ismertetésre kerülő módszerek (interjúk, nyilvános közösségi beszélgetések, közösségi felmérés) alkalmazása után került sor a helyi tankatalógus készítésére, vagy a „Jövőműhely” módszere szerinti tervezésre.

Az egyedi módszerek után nézzük, mely lépések építik fel a gyakorlatunkban immár „klasszikussá” váló fejlesztési folyamatot!

Az interjú

A kezdeményezés, a lakosság megszólításának egyik fontos módszere az interjúkészítés. Egyszerűbben úgy is fogalmazhatunk, hogy kezdeményező beszélgetéseket folytatunk a helybeli lakosokkal, azokkal, akiket a helyi közösségi élet néhány, általunk ismert vezetője jelentős helyi polgároknak tart. Hogy kik a legismertebb véleményformálók (opinion leaders), azt a kezdeményezők csoportja tudni fogja. Az első interjú végén aztán a kezdeményezők megkérdezik tőlük, hogy szerintük kit érdemes még felkeresni és megkérdezni? Így a helyi emberek szinte közre adják a kezdeményezőket, s eközben közösségi hálózatot építenek. Az interjú funkciója a kapcsolatfelvétel, a bizalomépítés és legfőképpen az, hogy bekapcsolódásra, a közösség, a helyi társadalom életében történő cselekvő részvételre mozgósítson.

A közösségfejlesztésben alkalmazott interjú funkciója eltér a szociológiában, pszichológiában, néprajzban stb. alkalmazott interjúkétól, vagy akár a szociográfia, vagy a közvélemény-kutatás céljaira készített interjúkétól is. Elsősorban ugyanis nem tényeket, véleményeket akar feltárni, összegezni és azokból kategóriákat elvonni; nem is az „én” magára ismerését szolgálja vagy a meghallgatottság iránti igényt elégíti ki; nem egy mesterség, szokásrend, hagyomány stb. törvényszerűségeit igyekszik az emlékezetből felszínre hozni; s azt sem állíthatjuk, hogy csak a fejlesztők tájékozódását, a közösség problémáinak beazonosítását, a kapcsolatteremtést segíti. A mi interjúnk során is redukálódhatnak ezek a szükségletek – s mindkét oldalon, az interjú alanya és készítője részéről is –, de funkciója esetünkben főként az, hogy bekapcsolódásra, a közösség, a helyi társadalom életében történő cselekvő részvételre mozgósítson. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy ami a többi interjúnál a vég, az nálunk a kezdeti pont. A mi interjúnk – mint a fent körvonalazott tartalom is mutatja – nem az életútra, a pályaképre, a hagyományokra, családtörténetre stb. kérdeznak, hanem a helyi közérzetre.

Az interjúk során az először a bakonyi térségben feltett kérdésekkel mozgósítunk (1983, Varga):

- Mit jelent számára itt élni? (Mi a jó az itteni életben? Mi a rossz?)
- Min változtatna és hogyan?
- Ő maga mivel tudna hozzájárulni a változásokhoz?

E három, lényegében egyszerű kérdés megválaszolása nagy aktivizáló erővel bír, s ezt már nagyon sok helyi munkában megtapasztaltuk. Fontos azonban, hogy a kérdések hatását ne üssük agyon felesleges magyarázkodással, hanem hagyjuk őket „működni”. Legyen türelmünk kívánni!

Alapvető magatartásunk a segítőkész meghallgatás, az empatikus magatartás. Törekedjünk arra, hogy beszélgető-partnerünk jól érezze magát az interjú közben, ezért a pozitív visszaigazolás megengedett. Ha partnerünk törekszik a kommunikációs egyensúlyra és rólunk kérdez, magunkról is elmondhatunk annyi odaillő információt, amennyit szükségesnek érzünk. Ne akarjunk másnak látszani, mint akik vagyunk, mert csak önmagunk vállalásával lehetünk autentikusak.

Vigyázzunk arra, hogy ne igyekezzünk "mindent" kiszedni partnerünkéből! Ellenkezőleg: szorítkozzunk csak a

közösséghez való viszonyára, s ne engedjük a beszélgetést a kapcsolati problémák felé terelődni. Akkor csináltunk jó interjút, ha utána partnerünk jól érzi magát és nem azon rágódik, hogy ezt vajon miért is mondta el, minek adta ki magát egy idegennek, és egyáltalán: kik ezek és mit kezdenek ezekkel az információkkal? A beszélgetés végén kínálunk fel egy következő beszélgetési lehetőséget, de immár nyilvános beszélgetésre gondolunk, valamennyi partnerünk együttes meghívására. Tegyük világossá, hogy itt egy közösségi cselekvés indul, aminek tartalmát és módszereit magunk tervezzük meg és együtt valósítjuk meg, s hogy ezt a folyamatot szakemberek segítik, s hogy ebben az ő személyes részvételét nagyon fontosnak tartjuk. Jó, ha konkrét időpontban maradva búcsúzunk el egymástól.

Az interjú után természetesen nem adunk és veszünk információkat a helyi lakosoknak egymásról. A beszélgetés után a legcélszerűbb magunknak jegyzeteket készíteni, mert a magnó vagy a jegyzetfüzet használata növelheti a bizalmatlanságot. Az interjú tartalma önmagukban soha, legfeljebb csak elemeikben, pl. egy későbbi projekt-összefoglalóban vagy pályázatban kerülhetnek nyilvánosságra, akkor sem személyekhez kötődően. Elképzelhető, hogy találkozunk nagy egyéniségekkel, olyanokkal, akik a közösség normáinak megtestesítői vagy ritka egyéni mesterbirtokosai. Velük már készíthetünk olyan interjút vagy interjúsorozatot, amelyben életútját (Oral History) vagy mesterségbeli tudását, a helyi hagyományokat kérjük ismertetni, ám ezeket sem pusztán a helytörténeti gyűjtés céljával, hanem azért, hogy tudásukat – a helyi nyilvánossággal felerősítve – visszaadjuk annak a közösségnek, amelyből vétettek (portréfilm, verseskötet, cikkek a helyi lapba ill. évkönyvbe, iskolai tanórákon való bemutatás stb.) Ezek az interjúk így a közösségi identitás élményt nyújtó forrásai lesznek.

Elegendő interjú elkészülte után a fejlesztő(k)ben kialakul egy ismerethalmaz azokról a problémákról, amelyek a helyi embereket foglalkoztatják, nem tud azonban még a problémák között súlyozni, ennyiből még nem látszik kibontakozni a helyi cselekvés néhány fő iránya. Ehhez a nyilvános beszélgetések segítenek hozzá.

Nyilvános közösségi beszélgetések

Az első közösségi beszélgetésen a kezdeményezők az egybegyűlteket nyilvánossága előtt beszámolnak az interjúk során szerzett tapasztalataikról, a feltáruló értékekről és közösségi problémákról és felkéri a jelenlévőket arra, hogy válasszák ki ezek közül a legfontosabbakat. Amikor ez a lista összeáll, közösen megállapodnak a témák megvitatásának sorrendjében és az időpontokban. A következő nyilvános beszélgetéseken a közösség interjúkkal aktivizált tagjai mindig egy általuk kiválasztott témakört járnak körül (pl. az ifjúság helyzete, munkahelyteremtés, helyi nyilvánosság).

A nyilvános beszélgetések funkció:

- ráismerünk, hogy a problémák közösek;
- új megközelítésben látjuk a problémákat;
- biztonságérzetet ad, hogy nem vagyunk egyedül;
- közösségi felelősségvállalás, elköteleződés jöhet létre;
- a közösségi helyzet hozzásegít a probléma közösségi megoldásának körvonalazásához;
- megszületik a terv a szélesebb kör bevonására.

A nyilvános beszélgetésre a közösség tagjai heterogén elvárásokkal érkeznek. Időbe, néha több találkozásba is kerül, amíg megértik egymást, hogy ki mit akar. Nagyon gazdag csoportdinamikai folyamat ez, amelyben kiderül, hogy lehetséges-e közösségi cselekedetekbe kezdeni, vagy további egyéni munkára, interjúzásra és más módszerekre van még szükség. Néha csalódást okoz az, ha kevesebben jönnek el, mint ahány emberrel egyénileg beszélgettünk. Az emberek sok ok miatt távol maradhatnak – szokatlan nekik ez a munkamódszer; nincs önbizalmuk mások előtt beszélni; korábban kudarc érte őket a nyilvánosság előtt; tartanak attól, hogy a fejlesztők, vagy más csoport emberei is fel akarják használni őket valamire; nem jönnek el azok, akik úgy vélik, hogy nincs szükségük ilyesmire – pl. a jómódúak, az elfoglaltak vagy éppen a szegénységük miatt sérültek, de ilyenek lehetnek az átlagosnál jobban képzettek, a döntéshozók, helyi "hatalmasságok", stb. Őket is be kellene vonni a közösségi folyamatba, de külön stratégiák alapján. Aki például eljön ugyan, de nem lehet a folyamatban benntartani, mert túlságosan elfoglalt és türelmetlen a problémák kibogozásához - vagyis ő már ott tart, ahová a többiek majd beszélgetések során át érkeznek el – , azt fel lehet pl. készíteni egy eljövendő későbbi belépésre.

Ha a szélesebb kör bevonásának igénye a nyilvánosságban megfogalmazódik – s ez majdnem mindig megtörténik -, akkor már az első nyilvános beszélgetésen fel lehet vetni a közösségi felmérés alkalmazhatóságát. (A módszer ismertetését ld. később!) Ne siessünk azonban a kérdések formalizálásával, különösen akkor ne, ha azt látjuk, hogy az emberek szívesen beszélgetnek cél nélkül, élvezik egymás társaságát, és van még mondanivalójuk egymás számára. Angol kollégáink mesélték, hogy egy Yorkshire-i falu, Reeth kezdeményező csoportja maga is neveti saját magát, hogy már több mint egy éve járnak össze, de még az első kérdést sem fogalmazták meg – igaz, hogy közben már számos problémájukat megoldották. Hazai tapasztalataink szerint is gyakran beindul közösségi cselekvés a folyamat e kezdeti szakaszában, mégpedig általában a könnyebben kezelhető, hálás, sikerrel kecsegtető helyi ügyek mentén. Olyan közösségi cselekedetek ezek, amelyekbe a közösség tagjai minden különösebb felkészülés nélkül belefoghatnak, mert korábbi közösségi szocializációjuk, kulturális készenlétük ezt lehetővé teszi. Bonyolultabb, tervezést, egyeztetést, forrásteremtést, partnerség építését igénylő feladatok a folyamatnak csak későbbi időszakában, a cselekvési tervek elkészülése után realizálódhatnak.

A nyilvános beszélgetésre a kezdeményezők a legkülönbözőbb módon hívhatják meg a közösség tagjait: személyesen felkereshetik a számottevő embereket és elmagyarázhatják nekik, mire készülünk; meghívókat küldhetnek ugyancsak nekik; plakátokon, hangos bemonddóban, a helyi újságban, kábeltelevízen és mindezek tetszőleges kombinációjával kelthetik fel a lakosság érdeklődését. Ha az első beszélgetés jól sikerül és ennek híre bekerül a helyi nyilvánosságba, további beszélgetések szervezésére nyílik lehetőség, amelyek aztán heti-kétheti rendszerességgel visszatérhetnek.

A kezdeményező(k)nek tisztában kell lenniük azzal, hogy a nyilvános beszélgetések résztvevőinek száma még a leggondosabb szervezés ellenére is nagyon változó lehet, s hogy ez nem kudarck! Vannak sokak érdeklődésére számot

tartó témák, míg más problémák kevesebb embert érinthetnek. A folyamatnak megvan a maga dinamikája is: eleinte sokan érdeklődnek, majd számuk fokozatosan redukálódik a „legelszántabbakra”. A kezdeményező(k)nek meg kell érezni(ük), hogy meddig lehet feszegetni a problémák e módszerrel történő közösségivé tételét és mikor kell váltani. 8-10 beszélgetés után (néha még hamarabb is) már gyakran érzik úgy a résztvevők, hogy „jó lenne már tenni is valamit!”, s ez a módszerváltás esedékességét jelzi.

E beszélgetések során fogalmazódtak meg azok a kérdések és cselekvési alternatívák, amelyek köré a közösségi cselekedetek szerveződnek. A nyilvános beszélgetéseket közösségi tervezésnek kell követnie, amelyhez több módszer közül is válogathatunk. Ha azonban azt szeretnénk elérni, hogy a kezdeményező csoport, a központi mag kibővüljön, s hogy a közösségi problémamegoldásnak egy szélesebb közösségi bázisa alakuljon ki, s ha mindezzel elegendő idő áll rendelkezésre és a folyamat iránt már elköteleződött kezdeményezők akarata elég erős, akkor mindenképp ajánlott a közösségi felmérés módszerének alkalmazása.

A közösségi felmérés

A közösségi felmérés egy „ajtótól ajtóig” történő felmérés, amelyet maguk a közösség tagjai végeznek. A szomszédok keresik fel tehát egymást egy, a kezdeményezők által a közösségi beszélgetéseken összeállított kérdőívvel. A kérdések azokat az alternatívákat ajánlják választásra, amelyek a beszélgetések során kikristályosodtak. A kérdőív azonban nem csak véleményekre kíváncsi, hanem a választások mellé rendelhető cselekvési kapacitást is feltárja, hogy az adatok összegzése és az eredmények értékelése után több közösségi csoportban is megindulhasson a tervezés és a megvalósítás.

Ha a nyilvános közösségi beszélgetéseken felvetődik a közösség minden tagja megkérdezésének, bevonásának gondolata, a fejlesztő(k) megkérdezheti(k), hogy a jelenlévők részt vennének-e egy ilyen teljes körű közösségi feltárás megszervezésében és lebonyolításában? Röviden ismertetni lehet a munka menetét, és ha a közhangulat igenlő, újabb találkozót lehet megbeszélni a lakosokkal, most már a munka konkrét megszervezésére. Megígérheti(k), hogy minden lezárt témáról összeállít(anak) egy kérdéssort, s valamennyi téma kivésése után pedig egy kérdőívjavaslatot, amelyet végül a közösség tagjai megvitatnak, korrigálnak és jóváhagynak. Az így összeállított kérdőívet azután a kezdeményezők széthordják a településen/szomszédságban élő minden felnőtt állampolgárhoz, majd beszedik, elemzik és értékelik, s belőle cselekvési tervet készítenek, melynek megvalósítását a folyamat során megalakult civil szervezetek és az általuk szervezett belső és külső partnerek együttesen végzik.

A módszert 1994-96 között fejlesztette ki a Közösségfejlesztők Egyesülete e célra szerveződött munkacsoportja: Bihariné Asbóth Emőke, Groskáné Piránszki Irén, Hallgató Éva, Kecskeméthyé Sevidi Lilla, Keresztesi József, Magyar Istvánné, Mészáros Zsuzsa, Pálkás Sándorné, Péterfi Ferenc, Pósfay Péter, Pocsajiné Fábrián Magda, Szolnoki Ildikó, Varga Matild. A módszer kidolgozásában a vezető módszertani szerepet Huszerl József, Varga A. Tamás és Vercseg Ilona töltötte be.

A módszer azóta beépült módszertanunkba és olyan aktivizáló módszerként tartjuk számon, amellyel egy közösség lehető legtöbb tagját tudjuk személyen elérni és aktivizálni.

A leggyakrabban érintett helyi témák

A közösségi identitás - helyi szimbólumok megalkotása (zászló, jelvény, helytörténeti munka); nagy helyi ügyek: egy tó, kastély, táj visszavétele, rendbetétele, vagy intézmény közösségi használatba vétele; a közösségi identitás erősítése (falukönyv, kalendáriumok készítése; régi szokások felelevenítése, hagyományok ápolása, Oral History, helytörténeti kiállítás, falugyűjtemény, stb).

A település működtetése, külső megjelenése – településszépítés; szolgáltatások színvonalának emelése, újjak megszervezése; forgalombiztonság, stb.

Munkalehetőségek – helyi tudás, erőforrások feltárása; új, közösségi szolgáltatások beindítása; turizmus; bio vagy öko-gazdálkodás; szövetkezetfejlesztés; stb.

A település társadalma – kapcsolatok az önkormányzat, a képviselőtestület és a lakosság között; elégedettség mérése a szolgáltatásokkal; a társadalmi és a civil részvétel helyi közösségi formái; az egymás ismerése, az együttműködés és a bizalom mértéke a közösség szereplői között;

A helyi nyilvánosság, a közösségi média : az információkkal való ellátottság; a nyilvánosság kívánatos közösségi fórumai; közösségi média;

Az önkéntes munka, a helyi cselekvési kapacitás felmérése: alkalmi és szervezett formában;

Egészségügyi, szociális, oktatási, közművelődési, szabadidővel és sporttal kapcsolatos problémák feltárása, új kezdeményezések

Környezet- és természetvédelem – a helyi vizek, zöldterületek, levegő, erdők, vizek, mezőgazdasági területek állapota, hulladékgyűjtés, helyi konfliktusok

Településtervezés – közös térhasználat, funkciók átcsoportosítása, a fejlesztési irányok és prioritások meghatározása

A kérdőív megalkotása

Tapasztalataink alapján elmondható, hogy a legfontosabb témák kiválasztását a helyi lakosok mindenütt saját kompetenciájukba vágó feladatnak érzik, és meg is teszik. Ugyanakkor a kérdések megfogalmazása szinte kizárólagosan a mi szakmai feladatunk marad, amit aztán a helybeliek mérlegelnek, javítanak, elfogadnak vagy elvetetnek.

A folyamat úgy zajlik, hogy minden alkalommal egy-egy témáról beszélgetünk – néha több estén át is –, emlékek, vélemények kerültek napvilágra, s ebből a beszélgetés végén a fejlesztő óvatosan megfogalmaz egy-egy kérdést: így gondolják? A beszélgetések során kirajzolódtak a problémák kezelésének lehetséges útjai is, s ezek választható alternatívákként kerülnek megfogalmazásra. A következő nyilvános beszélgetésre a fejlesztő elviszi a szakszerűen megfogalmazott kérdéseket és ekkor kezdődött a vita.

A nyitott és a zárt kérdések ügye sokunkat foglalkoztat. Tény, hogy a zárt kérdések sokkal könnyebben feldolgozhatók, de az egyéni válaszok sokasága, új ötletek, érzelmi viszonyulások csakis a nyitott kérdések során kerülnek elő. A nyitott kérdések feldolgozása több helyütt okoz külön örömet a helybelieknek, jól kategorizálják a válaszokat, másutt meg nem is dolgozzák fel őket, csak egybeszedik a válaszokat.

A legnagyobb gondot a kérdések összeállításánál a szinte minden szereplőben, helybeliben és fejlesztőben egyaránt fellépő belső produktív kényszer okozza. Itt a leginkább tetten érhető a demokratikus együttlét szokatlansága, s hogy mennyire nehezen tűrjük a bizonytalan, nyitott helyzeteket: „legyen már valami, csináljunk már valamit!” Sajnos, ez a probléma a szakembereknél is felmerül, aminek oka legfőként az, hogy bizonyítási kényszert éreznek, mielőbb be akarják bizonyítani a közösségfejlesztés és a magunk hasznosságát. A túl korai cselekvéssel azonban épp a bizonyítás lehetősége záródik ki, mert a munka leszűkül arra a néhány emberre, akiknek véleménye a leginkább felerősödik és a tágabb körre vonatkozóan a munka formalizálódik – kapnak egy mások által összeállított kérdőívet, amit kitöltenek de a munka nem válik azzá, ami lehetne: *helyi mozgalommá*, amelyik állandóan újabb és újabb résztvevőket és elképzeléseket kapcsol be a közösségi folyamatba, amelyik hol kevesebb, hol több szereplővel, hosszantartóan, akár évekig is meghatározó módon van jelen a település életében. A fejlesztőben meglévő bizonyítási kényszer alapvetően pozitív motiváció a fejlesztői munka szempontjából, de a hangsúlyokat máshová szerencsésébb tenni.

Nagyon fontos pl., hogy minden nyilvános beszélgetésen hangozzék el egy összefoglaló (nem feltétlenül a fejlesztő szájából!) arról, amit az előző alkalommal végeztünk; hogy mindig pontosan megjelöljük az aznapi összefoglaló célját és tartalmát, és hogy a végén megtaláljuk az ülés lezárásának legjobb pillanatát és megjelöljük a további együttműködés értelmét és tartalmát. Ha a fejlesztő bizonytalan, a lakosok is azzá válnak, és nagyon meg fogják gondolni, hogy mire fordítják csekély szabadidejüket.

Gyakori tapasztalatunk, hogy az emberek az időhiányra hivatkozás mögé rejtik el önbizalomhiányukat, s valójában emiatt nincs helyi cselekvés, mert nem hisznek abban – és megelőző pozitív tapasztalatok hiányában nem is hihetnek –, hogy nekik is sikerülhet befolyásolni a sorsukat. Hogy ez a remény és önbizalom megérjen bennük és a folyamatot magukénak érezzék, ehhez idő kell – nem szabad tehát siettetni a folyamatot.

Több helyütt nagy vitát vált ki, hogy vajon névtelenül vagy névvel kérjük vissza a kitöltött kérdőíveket? A névtelenség mellett a szabadabb véleménynyilvánítás lehetősége áll érvként, s a név megadása mellett az, hogy a későbbi munkában tudni fogjuk, kit mi érdekel, és ki mire vállalkozik? Mindkét megoldás mellett szenvedélyes pro és kontra érvek hangoznak el, s a végén a legtöbben a kompromisszumos megoldást választjuk: mindkét megoldásra lehetőséget adtunk. („Kíván-e bemutatkozni, vagy inkább a névtelenséget választja? igen-nem. Ha igen, neve és címe:”) Olykor külön lapot mellékelünk a kérdőívhez, felsorolva benne a jövőben lehetséges tevékenységeket, kérve, hogy jelölje be azokat, amelyek megalakulásakor értesítést vár, s e lapon adunk lehetőséget a név és cím közlésére. E lap a kérdőívtől elkülönítve adható be.

Az „aláírni vagy sem” vita okai mélyek, s nemcsak negatív történelmi tapasztalatokra gondolok most, hanem jelenkori érdekellentétekre, helybeli konfliktusokra és a felelős, nyilvánosság előtti elköteleződés nehézségére. A helyes választás attól is függ, hogy milyen kérdéseket teszünk fel? „Legyen-e bolt?” – erre a kérdésre a választ borítékolni lehet: mindenki akarja és alá is írja a nevét. De ha azt kérdezzük, hogy mi a véleménye az önkormányzat munkájáról, akkor minden bizonnyal a névtelenséget választják inkább a lakosok.

Összefügg ez a kérdés a kérdőív szétosztásával és összeszedésével is, ill. azzal a szándékunkkal, hogy a kezdeményezők segítenek kitölteni az íveket, akik azt kérik. Volt olyan lakos, akit megvádoltak azzal, hogy a kivitt ívre meg az utcán ráírja, ki töltötte ki. Ehelyütt azt javasolták, hogy dobozokat helyezünk el a településen, s aki nem akarja kézbe visszaadni, az dobja be a dobozok valamelyikébe a saját ívét. Ugyanítt azt is javasolták, hogy csak azért menjünk vissza, hogy megkérdezzük; kell-e segítség és hogy felhívjuk a figyelmét arra, hova kell bedobni az ívet. Sajnos, az ívet kihordók és begyűjtők valóban visszaélhetnek szerepükkel, és tényleg beazonosíthatják a neveket, de véletlenül is felismerhetik a kitöltő személyét, erre született a borítékban kiosztás és beszédés ötlete.

Minden döntés felelősség, aminek később előnyei és hátrányai is lehetnek, ezért fontos, hogy a közösség latolgasson az alternatívák között, és úgy döntsön.

Ha a csoport úgy érezte, hogy elkészült a kérdőívvel, akkor először próbakitöltést javasolunk végezni. Ez a legbiztosabb módszere annak, hogy felülvizsgáljuk: jól, érthetően, egyértelműen tettük-e fel a kérdéseket? Mennyire nehéz vagy könnyű rájuk válaszolni? Mennyi ideig tart a kitöltésük? A nyilvános beszélgetéseken rendre előjött a félelem: túl hosszú lesz az ívünk. A próbakitöltés során pedig meglepetéssel tapasztalták, hogy egy bonyolultnak tűnő, hosszú kérdőív kitöltése sem több egy fél óránál. A próbakitöltés után összegezzük a tapasztalatokat, és elvégezzük a kérdőíven az utolsó javításokat is.

A véglegesített kérdőív szétosztása és összeszedése

Minél előbbre járunk a kérdésekkel, annál jobban izgatja az embereket a felvétel hogyanja és az ő szerepük. A kérdőíveket annyi példányban sokszorosítjuk, ahány 14, 15, 16 éves felüli lakos van a településen. A korhatárt min denütt a helyiek határozzák meg. Ezután tulajdonképpen képzés kezdődik a munka további menetéről. Mindannyian, akik ebben a folyamatban részt vettünk, tudjuk, hogy az egész közösségi folyamat mindvégig egyben képzés is – s nem csak a helyi lakosoknak, hanem a kezdeményezőknek is –, e képzés tehát nem hangsúlyosabb az előzőeknél, csak talán ismeretátadóbb, instruktívabb, direkter jellegű célképzés. Az is itt említendő meg, hogy mint minden fejlesztési folyamatban, ebben is nagy lehetősége van a közösségek egymást tanításának, a tapasztalatcseréknek, mely szerintünk a civil képzések legfontosabb eleme.

Megbeszéljük tehát kezdeményező csoportunkkal a feladatok sorrendjét és tartalmát:

- a családok felkeresése, a célok ismertetése
 - a kérdőív elkészítési folyamatának ismertetése
 - a kérdőív átadása, kitöltéséhez magyarázat fűzése
 - a közösen megállapított határidőre (3–7 nap) ismételt látogatás kilátásba helyezése, a kérdőívek beszedése
 - probléma, kérdés esetén, konzultáció igényével a megadott időn belül a szomszédság lakosai felkereshetik a szervezőt otthonában
 - a határidő lejártakor ismételt felkeresés. Ha valaki nem tudta önállóan kitölteni az ívet, annak segíteni szükséges.
- Minden érdeklődőt meghívunk a következő nyilvános beszélgetésre, a kérdőívek értékelésére.
- A kitöltött ívek eljuttatása a megadott időpontban a szervezési központba.

E megbeszélések után a kezdeményezők felosztják maguk között a település utcáit, házait vagy lakásait, saját maguk határozva meg ismeretségi körüket, s megkezdődik a szűkebb értelemben vett közösségi felmérés.

A fogadtatás

A fogadtatás mindenütt a településen uralkodó légkörtől függ. Ha sokan tapasztalnak is bizalmatlanságot, nemtörődömséget, többnyire a kezdeményezés elfogadásáról számolhatunk be. Még olyanok is, akik első meglepetésükben azonnal elutasítják az együttműködést, félórát-órát beszélgetnek a helyi fejlesztővel, s végül elfogadják az üres ívet „majd meglátjuk” felkiáltással. Előfordult, hogy a család „ügyeletes kitöltője” tölti ki az ívet – egyformákra (ilyen esetekben a feldolgozók megállapodnak a korrekció módjában). Tapasztaljuk, hogy többen nem tudtak mit kezdeni a nyitott kérdésekkel, egyes kezdeményezők szerint „kényelmi okok miatt nem töltik ki” ezeket a kérdéseket, „nem vesződnek velük.” Jobb, ha a nyitott kérdéseket interjú formájában vesszük végig, javasolta valaki. Legyenek a kérdőívek rövidebbek, de jelentkezzünk rendszeresen – hangzik egy másik figyelemreméltó javaslat. Előfordul, hogy elkészül ugyan a kérdőív, de az előregedett falu idősei nem töltötték ki, így a tenni akarók köre továbbra is nyilvános beszélgetéseken dolgozik együtt.

A kezdeményezők helyi csoportja mindenütt tele van élményekkel – „ráment a héten minden estém” panaszozzák örömmel. Meglepi őket is, hogy milyen keveset tudnak egymásról, s az is, hogy milyen nagy szükség van a beszélgetésre. A bírálatok mellett ígéreteket is szép számmal gyűjtenek (melyeket a későbbiekben megtanulnak fenntartással kezelni). Meglepő számukra az is, hogy milyen sokan töltik ki az ívet. Mindenki ráérez, milyen nagy dolog az, hogy az egész települést rávették a közös gondolkodásra.

Mindez a gazdag folyamat persze kevésbé gazdag olyan közösségekben, ahol az előkészítésbe kevesebbet fektettek, ahol elsiették a kérdések megalkotását, és ahol végül 5–6 emberrel dolgozván csak, az iskolásokat vagy a postást bízták meg az ívek széthordásával. De még ezeken a helyeken sem a kitöltött ívek mennyiségével volt a baj – tehát a kérdőív még így is betöltötte a véleményfeltárás funkcióját –, hanem a közösségi folyamat dinamikájával.

A közösségi folyamat dinamikája

A közösségi felmérés kezdeményezés-sorozat, melyben előrefutások és megtorpanások váltják egymást, több tényezőtől függően: mennyire érdekes, élményekkel teli a munka (milyen a kezdeményezők társasága); jól haladnak-e, látják-e értelmét; megbirkóznak-e az adott feladattal; csatlakoznak-e újak a folyamathoz; tud-e a kezdeményező mag mit kezdeni az újakkal; segíti-e a nyilvánosság a munkát, vannak-e biztató eredmények-sikerek, vagyis van-e felhajtó erő? Am a folyamat csak akkor válik hosszantartóvá, ha mindvégig a helyi nyilvánosságban zajlik.

A nyilvánosság folyamatos szervezése

A folyamatos visszacsatolás szerepe a folyamatban mindvégig perdöntő. Csak úgy csatlakozhatnak mindig újak a munkához, ha rendszeresen tudomást is szereznek róla és felkelti kíváncsiságukat. A kérdőívek kitöltése után pedig nagyon fontos, hogy a lehető leggyorsabban, akár részletekben, visszajelezzük az első eredményeket; ne érezzék úgy a már sokat csalódott emberek, hogy ismét nem történik semmi. De az erkölcsi megfontolásokon túl annak is ugyan olyan fontos szerepe van, hogy megadjuk a lehetőséget az újonnan érdeklődők bekapcsolódására, egy valóságos helyi mozgalom kialakulására. A nyilvánosság felhajtó ereje óriási, minden jól sikerült akció nagy lendületet adott a munkáknak.

Több helyütt épp e felismert szükségesség szüli a helyi újságot, a közösségi rádiót, a kábeltévé helyi adásait (más kérdés azután, hogy vajon az így létrejött helyi médiumok nem kezdenek-e el egy más logika alapján működni és hogy mindenütt szolgálják-e a közösségi felmérés ügyét?)

A helyi cselekvés a munka e stádiumában persze már nem csak a kérdőíves munka, hanem beindulnak a felismerten szükséges cselekvések – újságszerkesztőség és tanfolyam; többzottság majd -egyesület; tapasztalatcserék, képzések, nyári táborok alakultak több helyütt stb. Ezeket az akciókat is mind figyelemmel kell kísérni a helyi nyilvánosságban, nem szabad hagyni, hogy elaludjon az érdeklődés, mert akkor az egész munka kifulladás. A tv, rádió heti rendszeres beszámolójától a telefonos játékokig, az újságban a rovat-rendszerű jelentkezés, a környék lapjaiban való tudósítás, az érdeklődő vendégek fogadása és az arról való tudósítás – így szerveződik magává az életté a közösségi munka.

A visszacsatolás persze nem csak cikkek és műsorok formájában történhet. Nyilvános fórumokat lehet rendezni; minden családhoz el lehet juttatni a részeredményeket tartalmazó rölapokat; a közösségi helyeken – művelődési ház, orvosi rendelő, önkormányzat, boltok stb. – tablókat lehet kitélni a falra; meg lehet beszélni az eredményeket a helyi közösségekben, klubokban; össze lehet hívni az azonos dolgok iránt érdeklődőket; s az önkormányzatnak is fel lehet ajánlani egy közös ülést.

A legteljesebb módja a visszacsatolásnak a kezdeményező csoport összefoglalóját tartalmazó füzet, amelyet minden házhoz el kell juttatni, s amelyben újabb módját kell megjelölni a további együttműködésnek.

A kérdőívek értékelése

„A kérdőívek számítógépes feldolgozásában és a szöveges részek értékelésében is részt vállaltam. Nagyon sokat jelentett számomra ez a munka, hiszen én is jobban megismerhettem a falu lakóinak véleményét.” (Egy helyi lakos)

A munka e szakaszán „új csillagok” tűnnek fel a közösségi élet egén – olyanok, akiket vonz a számítógépes munka és érdekli a közösség véleménye. Általában a fiatalabb korosztályhoz tartoznak, nők, gyermekükkel otthon lévő anyukák, munkanélküli fiatal férfiak. Itt egy újabb képzés indul, az információ-technológiai. Nagyon érdekes és tanulságos folyamat az, ahogyan ez a csoport számba veszi a településen fellelhető gépeket, és megpróbál hozzájuk férközni. Általában rögtön kiválasztódnak azok az emberek, akik segítenek, gépidőt adnak, sőt tanítanak, de elzárkózásra is van példánk, s ilyenkor a magán számítógépek kerülnek használatba.

Az adatok beírása, összegzése, a százalékok kiszámítása, ha munka- és időigényes is, de nem nehéz feladat, s általában nagyon élvezik az emberek. Nehezebb az adatok értelmezése, az összegzés megírása, a következtetések levonása, a javaslattevés.

Az értékelés fókuszában állhatnak:

- a meglévő számba vett erőforrások
- a hiányok
- az azok kihasználására vagy mérséklésére született javaslatok
- a javaslatok megvalósításához szükséges befektetések
- emberi befektetések
- közösségi szerveződések, tanulási, tájékoztatói folyamatok beindításának szükségessége
- anyagi befektetések: vállalkozási, szövetkezeti formák keresése, pályázati lehetőségek megragadása
- a mindehhez szükséges szakmai, szaktanácsadói, információs és szervezési háttér biztosítása, közösségi álláshely/ek teremtése

A cselekvési terv

A lakossági cselekvési terv tehát lényegében egy, a helyi civil társadalom által kifejlesztett program, amely hosszabb távra – 3-5 évre – szól és amelynek megvalósulásához több területen kell előre megtervezett és összehangolt lépéseket tenni. E megtervezett, egymást erősítő tevékenységek alkotják a cselekvési programot, amelyeket kisebb egységekre, ún. projektekre bonthatunk.

A megvalósításhoz közeledvén, a szükségletek és tevékenységek gazdagon felgyülemlett tárházában a közösségnek először is valamiféle sorrendiséget kell felállítania, erre szolgál a tervezési mátrix. Ez a teendő táblázatba foglalását jelenti: „most”, „hamarosan” és „később” elvégzendő tevékenységekre. A mérlegelés fő szempontja itt is elsősorban a közösség kapacitása, de számításba jöhetnek más megfontolások is. Egy újonnan alakult helyi civil szervezet például gyors és könnyű sikert akar elérni, s nem fog azonnal egy bonyolult, konfliktusokat keltő és nagy szakértelmet követelő munkához. Ha azonban a tervezést már gyakorlott civilek, erős szervezetek végzik az önkormányzattal, üzleti szektorral közösen, akkor akár nagyságrendekkel is nagyobb és bonyolultabb tevékenység megvalósításába kezdenek. A táblázat azoknak az itt és most közösen meghatározandó felelősöknek a körét is rovatba foglalja, akiknek a kompetenciájába a közösségi csoport szerint az adott ügy beletartozik: helyi önkormányzat, helyi lakosok, helyi közösségi szervezetek, szakértők, szakmai és érdekképviseleti szervek, munkaügyi központ, központi kormányzat stb. Lehet a táblázatnak egy „hogyan?” rovata is, amelybe a megvalósítás módozatai írandók, pl. 1. lépés: képzés, 2. lépés: a szervezet (pl. szövetkezet) megalakítása, stb.

Az előbbi feladat megoldása során az esettanulmányból valószínűleg több projekt-ötlet is kirajzolódott, s belőlük akár több is vonatkozhat ugyanannak a problémának a megoldására. Ezeket kezelhetjük alternatív megoldási lehetőségekként, amelyeket elemeznünk kell, s el kell döntenünk, hogy közülük melyik az, amelyik a közösség jelenlegi kapacitásával (munkabírásával, szakértelmével, anyagi tehetségével) a leginkább összhangba hozható. A jónak, mert reálisnak ítélt probléma-megoldás(ok) ezek után már egy projektervezési munka tárgyát képezhetik.

A projektek tervezésénél számba kell venni, hogy melyek a megvalósításához szükséges emberi befektetések: közösségi szerveződések, tanulási, tájékoztatói folyamatok beindításának szükségessége; anyagi befektetések; vállalkozási, szövetkezeti formák keresése, pályázati lehetőségek; s mindehhez milyen szakmai, szaktanácsadói, információs és szervezési háttér, közösségi álláshely/ek teremtése szükséges stb.

Képessé tétel, képzések

Számos szükségesnek megállapított feladat kivitelezése csak képzés során valósulhat meg. Maga a feltárási folyamat is egy képzés egyben – akár tudatosítjuk ezt mindjárt a kezdetekkor is, akár nem. A lokális közösségben történő gondolkodást is tanulni kell. Képzés szükséges bármiféle számítógépes munkához is. A partnerek keresése is akkor igazán hatékony, ha azt arra felkészített emberek végzik. A demokráciáról, a civil társadalomról, a kormányzati, az nem kormányzati és az üzleti szektor feladatairól is fontos tanulniuk a helyi önkénteseknek. A feltárási során megfogalmazódó feladatok is képzést tesznek szükségessé. A helyi projektek kulcsemberei megtanulnak pályázatot írni; a leendő vállalkozók vagy kishözvetkezetet alapítók vállalkozói- vagy szövetkezet-alapítási tanfolyamon vesznek részt, ellátogatnak sikeres vállalkozókhoz, már működő szövetkezetekhez; a falusi turizmusba bekapcsolódók vendéglátói- és nyelvtanfolyamokat, bel- és külföldi tanulmányutakat szerveznek, mert a példának van a legnagyobb mozgósító ereje stb. Az egyes tevékenységekhez szükséges pénz előteremtése is részben a közösség feladata. A pályázáshoz szükséges információk, a tevékenység rövid és hatásos összefoglalása, költségvetés készítése szintén megtanulandó feladat.

E képzéseket részben a közösségfejlesztők – közösségi munkások, részben a szervezésükkel a közösséghez kapcsolható képzési szervezetek végzik. A kiképzett helyi önkéntesek a település közösségi munkásaivá válhatnak.

Partnerség építése

A lakossági cselekvési tervet, amely valószínűleg a közösség fejlesztésének terve lesz, írásban is össze kell foglalni. Szerencsés, ha a tervet a helyi képviselőtestület meg is tárgyalja, s ezzel kezdetét veszi a rendszeres partneri viszony kiépítése a lakosság és az önkormányzat között. Ez egy újabb tanulási folyamat, amely az önkormányzatiság és a civilség lényegéről, sajátosságairól, egymást kiegészítő jellegéről szól. A közösség tagjai és csoportjai megtanulnak javaslatokat, előterjesztéseket készíteni, azokat bizottsági ülésekre vagy képviselőtestületi ülésre vinni, s így részt venni a döntéshozatalban. Szerződést köthetnek az önkormányzattal, felelősséggel üzemeltethetnek parkot, játszótérrel, lakóterületi klubot, roma közösségi házat, információs irodát, álláskeresők klubját, stb. Munkájukhoz forrásokat teremtenek és rövidesen állandó tényezőivé válnak a helyi társadalmi életnek. Az önkormányzat pedig megtapasztalja a civil cselekvés értelmét és erejét, s azt, hogy az az önkormányzati munkát kedvezően egészíti ki.

A tervet el lehet juttatni a közösségen túlra, a szomszédos önkormányzatokhoz és civil szervezetekhez, a kistérség, a régió településeinek hasonló munkát végző közösségeihez és önkormányzataihoz; a megyei közgyűléshez; remélt partnerintézményekhez és szervezetekhez, potenciális támogatókhoz, a médiához. Ez a munka egyben lobbizás is, a feladattervben meghatározott külső segítség bevonása, aktivizálása – szakértők és pályázati támogatás, közösségi álláshely teremtése stb.

Fontos tehát, hogy az alakuló új közösségi szervezetek menedzseljék a tervet. Osszák föl maguk között, ki kivel lesz kapcsolatban és ki kivel beszél meg később személyesen is a korábban írásban megküldött tervet. Az így született észrevételeket, megállapításokat pedig folyamatosan be lehet építeni a tervbe.

Új civil szerveződések megalakulása

A közösségi feltárást végző helyi lakosok, a kezdeményezők, a szerkesztők, a kérdezők, az értékelők stb. már maguk egy közösséget alkotnak, amelynek saját tevékenysége (projektje) maga a közösségi feltárási, és amelynek költségeire pályázhat is. Emellett a közösség mellett még számos másik is kibontakozik a tervek megvalósítása során. E közösségekkel immár önmagukon belül kell újra végigbeszélni identitásukat, feladataikat, stratégiájukat, további, lehetőleg bentlakásos képzés keretében.

Segíthet új közösségek megalakításánál a helyi tehetségek közjóra való munkálkodása: pl. helyi lap indítása, múzeum kialakítása, nyelvórák adása stb. Mindenütt közösségi megoldásokat keressünk!

Közösségi tanácsok

A helybéli civil szervezetek általában egymástól elszigetelten dolgoznak. Gyakran hétköznapi eseményeket szerveznek, vagy egy hobby hozza a lakosokat időről időre együvé. Közösségfejlesztői segítséggel e szerveződések kimozdíthatók a maguk partikularitásából és kapcsolatokat lehet kifejleszteni közöttük. A közöttük rendszeressé szervezett párbeszéd kialakíthat egy, a helybeliségről folytatott kommunikációt, s ez megsokasíthatja a helyi közösségükért, a helyi közjóért tenni is hajlandó helyi polgárok számát. A folyamat a kommunikáció fejlesztésével és képességekkel segíthető, s mindezek révén egy magasabb szintű civil tudatosság alakulhat ki a civilek helybéli társadalmi szerepéről.

Az együttműködést rendszeressé tevő új intézmény neve lehet pl. közösségi tanács – vagy más hasonló -, amelyben a helyi szervezetek képviselői, valamint helyi véleményformálók tudatosan gyakorolhatják állampolgári és civil szervezeti funkcióikat és elképzeléseket fejlesztenének ki a terület jövőjével kapcsolatban, majd ezeket képviselnék is a helyi, területi döntéshozatalban. Működtethetnek helyi irodát, alkalmazhatnak szakembert, akik a tanácsok által fontosnak tartott kérdésekben kidolgozzák-dolgoztatják a civil álláspontot. A tanácsok konzultatív státusszal rendelkezhetnek a helyi döntés-előkészítésben és részt vehetnek a döntések végrehajtásának ellenőrzésében is.

A közösségi tanácsok tehát nem a közvetlen helyi cselekvésre fektetnének súlyt, hanem inkább a fejlesztés irányainak, aktuális kérdéseinek és a végrehajtás módjainak meghatározásában képviselnek egy jól kimunkált civil álláspontot.

Koordináció

A közösségi cselekvés lokális intézményeinek működtetése, munkájuk összehangolása szakembert követelő feladat. Ezt a szakembert hívják közösségfejlesztőnek, közösségi munkásnak. Ilyen szakembernek ma már minden településen kellene dolgoznia, s a térségek, régiók közös identitásának és együttműködésének fejlesztése pedig elképzelhetetlen az effajta társadalomfejlesztő, kezdeményező és segítő munka nélkül.

A módszerek alkalmazása során a megszólítottak felelősséget vállalnak a folyamatért, engedik megismerni cselekvési kapacitásukat, s kedvük, érdeklődésük és tudásuk szerint elköteleződnek a közösségi munkában. Bármelyik módszert választjuk is azonban, a lényeg az, hogy a közösség véleményét és cselekvési késztetését ne csak a kezdeményező, hanem az általuk aktivizált helyi lakosok sokasága tárja fel, mert csak így terebélyesedik helyi mozgalommá, majd a közösség életének állandóan jelen lévő elemévé a közösségi munka.

Akik többet szeretnének tudni a közösségfejlesztés munkájáról, keressék fel a közösségfejlesztés honlapját: www.kka.hu, vagy/és konzultáljanak a Közösségfejlesztők Egyesülete munkatársaival, akiket a 1011 Budapest, Corvin tér 8. szám alatt, a 201-5728-as telefonszámon kereshetnek fel, ill. a kofe@kkapcsolat.hu e-mail címen. A „Legalább ennyit a közösségfejlesztésről” Internetes kiadványban **esettanulmányokat** is olvashatnak az érdeklődők.

Felhasznált irodalom:

Bakonyszentkirály, Bakonyoszlop és Csesznek Közérdekű Közösségi Kalendárium. 1984. Szerkesztő-közösségfejlesztő: Varga A. Tamás és Vercseg Ilona. Bp. Bakonyszentkirály Községi Közös Tanács – Népművelési Intézet, 1984. 132 o.

W.W.Biddle-L.J.Biddle: A közösségfejlesztési folyamat. Kiadja a Közösségszolgálat (Országos Közművelődési Központ) 1988-ban, Budapesten, 269 oldalon. Szerk. Varga A. Tamás (magyarul megtalálható a honlapon)

Campfens, Hubert bevezető tanulmánya a Community Development Around the World c. kötetből, University of Toronto Press, 1997

Francz Vilmos – Keresztesné Várhelyi Ilona: Tanulókör-változatok a Hajdúságban. Budapest, 1981. Népművelési Intézet Művelődési Otthon és Klub Osztály – Kólcsey Ferenc Művelődési Központ Felnőttnevelési Stúdiója, 121 o.

Gergely Attila: A települési közösség vizsgálatának elméleti kereti az amerikai szociológiában. Kézirat, 1974. 33 o.

Germain, Carel B.: A közösségi munka helye a szociális munka ökológiai megközelítésében. In: Varsányi Erika vál., szerk., bev. Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméletéből, Balassi Kiadó, Bp. 1999.

Gilchrist, Alison: Community Work in the U.K. kézirat, 2000

Grayson, John: Civil Society, Community Development – training modul, 2000

Dr. Gyekiczky Tamás: Emberi erőforrások és modernizációs stratégiák, T-Twins Kiadó, Budapest, 1994.

Henderson, Paul–Thomas, N. David: Skills in Neighbourhood Work National Institute Social Services Library No. 39. London, Allen and Unwin, Boston and Sidney 1980, 1987. 358 o.

Iskolarendszere kívüli felnőttoktatás Svédországban, 1994. Összeállította a CESAM svéd Közösségfejlesztő Egyesület, Ford. Varga Tamás

Jung, Robert–Millert, Norbert: The Future Workshop Method. Kézirat, é. n.

Párbeszéd Kör Kézikönyv- Útmutató 1-2, 'Találjuk ki Magyarországot Klub Párbeszéd Kör Programja, Bp. é.n.

Miszlivetz Ferenc: A civil társadalom nyomvonalai az új európai térben. In: Magyar és európai civil társadalom, Pécs, 1999. Szerk. Csefkó Ferenc és Horváth Csaba.

Perlman, R. – Gurin, A.: Közösségszervezés és társadalmi tervezés. Kiadja a Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993-ban, Budapesten. 7-11. o. (magyarul megtalálható a honlapon)

Péterfi Ferenc: Nyilvánosság, öntevékenység, animáció. Bp. OKK, 1987. 57 o.

Péterfi Ferenc: A helyi nyilvánosságot szervező módszerek. In: Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Bp. 1998., IX. fejezet

Schiffer Rita: Settlement. Az újpesti Főiskolai Szociális Telep. In: Mozaikok a szociális gondoskodás hazai történetéből (II.) A Szoc. Munka Alapítvány kiadványa, 17. kötet, Bp. 1977. 31-75. o.

Schumacher, E. F.L Small is Beautiful. 1973, Blond and Briggs Ltd, London

(Szegedi) Címgyűjtemény. Szerk. Pintér Tibor. Szeged Bartók Béla Művelődési Központ, 1983. 69 o.

Tanulóköri Kalauz. Összeállította Otso Appelqvist. Szerk. Keresztesné dr. Várhelyi Ilona. Bp. Népművelési Intézet, 1981. 103 o.

Varga A. Tamás: Lépésjavaslatok a helyi közösségfejlesztés kialakulásához, 1988. Budapest, Kultúra és Közösség 3. szám

Varsányi Erika vál., szerk., bev. Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméletéből, Balassi Kiadó, Bp. 1999.

Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Bp. 1998. (megtalálható a honlapon magyarul, angol nyelvű összefoglalóval)

Warren, R. L.: Towards a Reformulation of Community Theory in Human Organisation, vol. XV. Pp. 8-11.

Javasolt irodalom

Elsőként ezeket ajánljuk olvasásra:

Parola – a közösségi fejlesztőmunka folyóirata. Főszerkesztő Péterfi Ferenc. Kiadja a Közösségfejlesztők Egyesülete, 1990-től, évente négyszer (minden száma megtalálható a honlapon).

Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés. Magyar Művelődési Intézet, Bp. 1998. (megtalálható a honlapon magyarul, angol nyelvű összefoglalóval)

Második nekifutásra:

Bibó István: A magyar demokrácia válsága. In: Válogatott tanulmányok, Második kötet 1945-1949, Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1985. 50-57. o.

W.W.Biddle-L.J.Biddle: A közösségfejlesztési folyamat. Kiadja a Közösségszolgálat (Országos Közművelődési Központ) 1988-ban, Budapesten, 269 oldalon. Szerk. Varga A. Tamás (magyarul megtalálható a honlapon)

Budapesti Nyilatkozat

Az európai civil társadalom fejlesztése a közösségfejlesztés eszközeivel. CEBSD, IACD és KÖFE Konferencia-záródokumentum, Budapest, 2004. március 25-28. Közösségfejlesztők Egyesülete

Gergely Attila: Intézmények építése a helyi közösségekben. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1991. Parola-füzetek. (megtalálható a honlapon)

Henderson, Paul: Társadalomhoz tartozás és állampolgáriság Európában. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1997. Parola-füzetek (megtalálható a honlapon, magyarul és angolul)

Közösségi munka – szöveggyűjtemény. Közösségfejlesztők Egyesülete, Bp. 1993. (magyarul megtalálható a honlapon)

Közösségfejlesztés és munkahelyteremtés. Szerk. Vercseg Ilona. (Parola füzetek), Bp. 1997, Közösségfejlesztők Egyesülete, 108 o.

Magyar és európai civil társadalom, Pécs, 1999. Szerk. Csefkó Ferenc és Horváth Csaba (megtalálható a Közösségi Adattárban, 1011 Budapest, Corvin tér 8). Benne: Miszlivetz Ferenc, Varga Tamás, Szabó Máté, Ágh Attila, Bozóki András cikkei (megtalálható a Közösségi Adattárban, 1011 Budapest, Corvin tér 8, egyes tanulmányai pedig a honlapon.)

McConnell, Charlie: A közösségfejlesztés támogatása Európában. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 1992. Parola-füzetek (megtalálható a honlapon, angolul és magyarul)

Rothman, Jack: A közösségi beavatkozás megközelítései. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2002. Parola füzetek (angolul és magyarul megtalálható a honlapon)

Perlman, R. – Gurin, A.: Közösségszervezés és társadalmi tervezés. Kiadja a Közösségfejlesztők Egyesülete, 1993-ban, Budapesten. 7-11. o. (magyarul megtalálható a honlapon)

Szomszédsági gazdaságfejlesztés. Közösségfejlesztési példák az európai gyakorlatból. Közösségfejlesztők Egyesülete, Budapest, 2000. (a honlapon angolul és magyarul megtalálható)

Varsányi Erika vál., szerk., bev. Megfigyelés és cselekvés. Válogatás a közösségi munka elméletéből, Balassi Kiadó, Bp. 1999.

Harmadik nekifutásra:

Ld. a Varga A. Tamás - Vercseg Ilona: Közösségfejlesztés c. könyv "Válogatás a közösségfejlesztéssel kapcsolatos hazai irodalomból" c. összeállítását és a következő honlapokat:

www.cebsd.org

www.iacdglobal.org

www.cdx.org